

Sport kao nepresušan izvor (ne)poželjnog sjećanja

Sušanj, Marin

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:602623>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-08-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za kulturalne studije

Marin Sušanj

Sport kao nepresušan izvor (ne)poželjnog sjećanja

Analiza mikro-zajednice uz povijesno-teoretski pristup

Diplomski rad

Rijeka, 2.4.2015.

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Odsjek za kulturalne studije

Marin Sušanj

Sport kao nepresušan izvor (ne)poželjnog sjećanja

Analiza mikro-zajednice uz povijesno-teoretski pristup

Diplomski rad

Mentor: Dr. sc. Vjeran Pavlaković

Rijeka, 2.4.2015.

Sadržaj

1. Uvod

2. Nacionalizam i sport

2.1. Postavke nacionalizma - kulturalni i politički nacionalizam

2.2. Odnos imaginarne (zamišljene) zajednice i sporta

2.3. Sport u konstrukciji izmišljene tradicije

2.4. Sport kao nositelj banalnog nacionalizma

3. Sport i profit u kontekstu nacionalnog

3.1. Sport i igra – razlikovanje

3.2. Sport kao Bourdieovo polje

3.3. Odnos komodificiranog sporta i nacionalne identifikacije

4. Sport i hrvatski kontekst

4.1. Sport kao barometar političke krize – „nogomet kao ogledalo društva“

4.2. Homogenizacija nacije sportom – sport kao simbolički rat

4.3. (Re)konstrukcija društvene realnosti posredstvom sporta

5. Sport kao ritual/teren kao mjesto sjećanja

5.1. „Zašto baš sport?“

5.2. Istraživanje – navijačke prakse u mikro zajednici

5.3. Konstrukcija sjećanja na terenu (simbolički revizionizam)

6. Zaključak

7. Literatura

8. Popis izvora

Sažetak

Rad se bavi odnosom sporta i nacionalizma. Identificira postavke nacionalizma i nacionalne identifikacije koje se na specifičan način u praksi dovode u vezu sa kontekstom hrvatskog sporta. Sport kao polje smješta se na poziciju modernog i vrlo dostupnog fenomena te ga se također ograđuje od nemjerljivo manje politiziranog aspekta igre. Razrada proučava kako se preko sportskih i navijačkih praksi osnažuju temelji hrvatskog nacionalizma odnosno prati procese simboličke imaginacije zajednice preko agresivnih razlikovanja u samom polju sporta, koje je, na razini kapitalističkih silnica, smješteno „uz bok“ poljima poput umjetnosti ili znanosti. Hrvatski sport je u radu smješten u poseban povijesni i društveni značenjski okvir prema kojem pratimo korelaciju nastanka države i ulogu sporta kao „motora nacije“ u samim državotvornim godinama. Također, rad prati ulogu političkih elita u „pročišćavanju“ etničke zajednice i načine usustavljenja poželjnog nacionalnog identiteta preko ideologizacije sporta. Predstavljaju se primjeri koji pokazuju tradiciju političke manipulacije koja traje do danas čime se pokazuje problematični kontinuitet negativnih manifestacija koje pomažu etiketiranju profašističkih obilježja same države. Na kraju, uz teoretski pristup komemorativnim praksama i sjećanju te uz proučavanje navijačkih praksi mikrozaednice, rad vrlo dobro pokazuje zašto je upravo polje sporta koristan i problematičan spremnik značenja u procesu antagonističke identifikacije čiji je cilj osnaživanje simboličke zajednice preko ritualno suprotstavljene drugosti.

Ključne riječi:

nacionalizam, sport, identitet, komodifikacija, polje, kontekst, drugost, povijest, nogomet, navijači, reprezentacija, ritual, sjećanje, revizionizam, obrazovanje

1. Uvod

Ovaj rad bavi se odnosom sportskog i socijalno-političkog konteksta. Sport, kao globalan i, u smislu svakodnevice vrlo dostupan fenomen, neodvojiva je sastavnica društva. No, pogled na povijesne uvjete koji su rezultirali trenutnim sportskim sustavom vrijednosti predstavlja mogućnost jedinstvenog uvida u dvosmjernan odnos sporta s jedne te politike i društva s druge strane. Spomenuta specifična interakcija nam može mnogo kazati o društvenom stanju same nacije u sadašnjim i budućim manifestacijama sportskog ponašanja od strane navijača, igrača odnosno svih koji su na različite načine i na sasvim različitim razinama uključeni u sport.

Rad se odnosi na utvrđivanje razloga gotovo neprestanih manifestacija kontradiktornih obilježja (fašizam, nacionalizam, ustaštvo) na sportskom polju. Zašto se nacionalni identitet, koji nije izravno ugrožen u smislu konteksta rata ili, primjerice, politike manjina, mora ojačavati identifikacijom preko konstitutivne drugosti koja se smatra prijatnijom? Hoće li se sport i posljedično društvo ikada izliječiti od rana u obliku konstantnih političkih manipulacija prepoznatljivih u sportskom diskursu i zašto se procesi implementacije ili artikulacije poželjnog sjećanja događaju na platformi odnosno u prostoru sporta? Proučavanjem teoretskih pristupa i povijesnih događaja te istraživanjem prisutnosti nacionalnih i političkih elemenata u relativno maloj sportskoj zajednici dolazimo do zaključaka, a glavna linija elaboracije dovodi nas do percepcije sporta kao političkog alata manipulacije masama, koje su u javnoj sferi sporta posebno podložne ideološkoj artikulaciji u smislu masovne uključenosti svih slojeva društva u praćenje sporta i navijanje te plasmana antagonističkih elemenata izgleda potrebnih u procesu homogenizacije. Ono što zabrinjava jest viđenje sportskog nadmetanja kao medija antagonističke i nasilne konfrontacije, što je posljedica odnosno simptom povijesnih etnopolitičkih sukoba koji (još uvijek) nisu riješeni te se nadalje prolongiraju i osvježavaju upravo u polju sporta koji posredstvom ideologizacije i sveopće komodifikacije postaje ustaljeni kanal izražavanja ograničavajućih tradicionalnih postavki i nacionalne identifikacije preko politički artikulirane i suprotstavljene drugosti. Shodno tome, proučavanje specifičnih sportskih praksi

kod pojedinaca smješta sport u poziciju odašiljača političkih i simboličkih poruka koje izvrću društvenu realnost i nanovo uvode prakse etničkog i tradicionalno ograničavajućeg razlikovanja koje se javljaju gotovo isključivo u domeni sporta. To je poražavajuća činjenica, uzmemo li u obzir opću političku i gospodarsku polarizaciju hrvatskog naroda, koji se, istraživanje će pokazati, naoko ujedinjava, čini se, samo u procesu agresivne diferencijacije. Moguće je shvatiti, ali ne i opravdati, učestalost i prepoznatljivost tih procesa kod građana desnih političkih uvjerenja koji „koketiraju“ s fašističkim i, konkretno, ustaškim simbolima u ekspresijama nacionalne tradicije i pripadnosti naciji. Ipak, pokazat će se da i apolitične skupine ljudi u sebi sadrže agresivne i konfrontirajuće potencijale koje „na površinu“ izlaze upravo u situacijama sportskog nadmetanja sa drugošću koja predstavlja simboličku povijesno-političku i ideološku opasnost. Sport je spremnik identifikacije i u globaliziranom okruženju postaje jedan od glavnih medija klasifikacije sebe i drugih.

Nacionalizam i nacionalnu identifikaciju u radu ću elaborirati u skladu s teorijama teoretičara poput Benedicta Andersona, Ernesta Gellnera, Anthony Smitha i Michaela Billiga čiji se radovi na polju nacionalizma mogu implementirati odnosno iskoristiti u objašnjenju važnosti nacionalističkih elemenata u sveopćem polju sporta. Teoretskim i povijesnim pristupom koji uključuje autore poput Erica Hobsbawma, Nevena Andjelića, Daria Brentina, Armine Galijaš i Dražena Lalića utvrdit ćemo povezanost polja sporta i društveno-političke domene odnosno kako se ti elementi preklapaju, artikuliraju te interpeliraju u jugoslavenskoj i hrvatskoj povijesti.

Praktični dio rada odnosi se na istraživanje navijanja i praćenja sporta u mikro-zajednici koja uključuje navijače, sportaše i sportske djelatnike sa područja Primorsko-goranske županije odnosno Rijeke i Opatije. Specifična saznanja smještamo u posebni značenjski okvir kojem doprinose teoretičari kulture sjećanja odnosno rituala, a neki od njih su Pierre Nora, Jan Assmann i John R. Gillis.

2. Nacionalizam i sport

Za ovaj rad vrlo je važno elaborirati teorije o nacionalizmu koje nam nadalje „progovaraju“ o percepciji sporta kao ispolitizirane prakse čiji je kontekst itekako premašio odrednice koje karakteriziraju sport kao nevinu i nesvrhovitu igru. Ovdje ne želim prebrzo donositi zaključke, ali teorije nacionalizma potrebne su nam ne samo kako bi shvatili kako se nacionalizmi manifestiraju u domeni sporta, već kako bi probali shvatiti da je oblik nacionalizma utkan u samu osnovu sportskog nadmetanja. Pritom ne mislim na razne i gotovo svakodnevne manifestacije šovinizma koje također porijeklo vuku iz nacionalističkih osjećaja, već na osjećaje suparništva i natjecateljskog naboja koje su u sport ukorijenjene poradi razloga koje ćemo prepoznati u daljnjoj razradi, a odnose se na „svježū“, zapadnu povijest. Preko opisa određenih sportskih vrijednosti predstaviti ćemo kako polje sporta izravno sudjeluje u konstrukciji i isprepleće se sa zamišljenom zajednicom, izmišljenom tradicijom i banalnim nacionalizmom – idejama koje su od presudne važnosti za ovaj diplomski rad.

Ovo poglavlje bavi se odnosom nacionalizma te natjecateljskog i međunarodnog sporta koji sa sobom donosi razne, poglavito političke naboje jer, čini se, u mirnodopskim uvjetima, kao i u onima u kojem vlada određena politička napetost, „služi“ kao poligon za ekspresiju međunacionalnih i interkulturalnih problema.

2.1. Postavke nacionalizma - kulturalni i politički nacionalizam

Nacionalizam je jedna od najmoćnijih sila modernog svijeta. Polje nacionalističkog fenomena je ogromno jer uključuje rast nacija, stvaranje nacija-država, kao i pitanja identiteta, posebice etničkog te imaginaciju zajednice. Pretače se u pitanja rase i rasizma, fašizma, jezika,

političkog opredjeljenja, zakona, etničkog konflikta, manjina pa i genocida (Hutchinson i Smith 1994: 3). U ovom radu na početku treba identificirati postavke nacionalizma koje su karakteristične za hrvatski kontekst te koje imaju veliku ulogu u imaginaciji zajednice plasmanom sjećanja i nacionalnih vrijednosti posredstvom polja sporta. Razrada će pokazati kako se radi o itekako dvosmjernom procesu prema kojem se nacionalna identifikacija događa u polju sporta i sportske konfrontacije, a s druge strane, sport istovremeno perpetuira ustaljene i poželjne vrijednosti upravo uz pomoć nacionalističkih silnica, o čemu posebno svjedoči kontekst Hrvatske.

Nacionalizam je prije svega doktrina slobode i suverenosti. Ljudi moraju biti ujedinjeni, a svaki interni sukob mora biti odstranjen procesima konsolidacije na zajedničkom, povijesno utemeljenom teritoriju zvanom domovina. Također, moraju dijeliti pravnu jednakost te zajedničku javnu kulturu. Takve postavke uvijek u pitanje dovode autentičnost nacije jer aspekti domovine, zajedničke kulture i autentičnog identiteta izazivaju i potrebu povijesnog utemeljenja navedenih postavki. Konkretnije, utemeljenje hrvatske države moralo se događati u kontekstu realne ili sasvim imaginarne i konstruirane povijesti Hrvata i višestoljetnih snova o zajedničkoj domovini svih Hrvata na temelju povijesnog prava, tradicionalne zajedničke kulture i jezične autonomije. Potrebna je dakle određena ideologija koja se perpetuira ukazivanjem upravo na tradicionalna nacionalna obilježja preko svakodnevnih sfera znanosti, obrazovanja, umjetnosti i, naravno, sporta. Elaboracija će nadalje pokazati kako je sportski diskurs idealno oruđe za plasman značajki tradicionalnih prava i nacionalne povijesti te ujedinjenosti.

Ipak, potrebno je predstaviti perspektivu prema kojoj nacionalistička ideologija nije samo ekspresija nacionalnog identiteta niti puko stvaranje nacionalista zbog sasvim političkih razloga. Ona ima za cilj učiniti smislenim kompleksne društvene i političke forme i događaje u svakodnevicu (Breuilly 1994: 110, 111) pa se čini da se takvi procesi pojednostavljenja odnosno objašnjenja svakodnevice događaju preko plasmana tradicionalnih značajki u javnoj sferi kako bi se osnažio konsenzus odnosno prolongiralo stanje hegemonije. Nacionalisti, kao glasnogovornici nacije, svoje političke projekte objašnjavaju ekspresijom nacionalnih potreba, ali s druge strane prilično je jasno kako su ti isti projekti samo odgovori odnosno produkti specifičnih situacija.

Takve politike lakše je provoditi ako postoji opći konsenzus o stanju nacije i nacionalnim interesima pa su, shodno tome, ideologiji nasušno potrebne značajke simplifikacije, repetitivnosti i konkretnih važnosti preko kojih sama ideologija i njezini nacionalistički procesi dobivaju popularan i grupni značaj. Simplifikacija se postiže konstrukcijom stereotipa, a repetitivnost ritualima u vidu javnih nastupa, prodora u kulturu i ostala polja poput sporta te uz, primjerice, kontrolu medijskog sadržaja. John Breuilly piše kako se ti procesi najbolje konkretiziraju preko simbolizacije i ceremonijalizacije potrebnih značajki i tema (1994: 111) preko kojih društvo preuzima nacionalistička obilježja i ciljeve. Ponovo je vrlo jasno kako se sport uklapa u kontekst materijalizacije nacionalizama u društvu.

Smatram kako je hrvatski nacionalizam preuzeo značajke političkog, ali i kulturalnog nacionalizma uz potrebne elemente etničkog historicizma kako bi sam sebe objasnio i učinio zdravorazumskim i legitimnim. Politički nacionalisti, u pokušaju stvaranja moderne države i zajednice koja je dio zapadne i racionalističke civilizacije, moraju uspostaviti povijesni nacionalni kontinuitet pa usvajaju povijesno-etničke identitete koji nerijetko dovode do retradicionalizacije (Hutchinson 1994: 122). Ipak, njihov je primarni cilj stvaranje političke jedinice obrazovanog građanstva na temelju zajedničkog zakona. Cilj kulturalnih nacionalista je, nasuprot tome, stvaranje kulturno homogene jedinice moralnom regeneracijom povijesno utemeljene zajednice. Isti autor piše kako oni stvaraju i osnažuju rituale, slave nacionalnu jedinstvenost i posebnost i odbacuju strane prakse u pokušaju nametanja samo-identifikacije u zajednici preko koje pojedinac preuzima svakodnevni identitet i razlikuje se od pripadnika drugih zajednica (1994: 124). Tako se autentična nacionalna politika objašnjava potrebama ujedinjene zajednice oblikovane poviješću, vjеровanjima, običajima i teritorijem, pri čemu snažnu ulogu odigrava i revitalizacija nacionalnog ponosa. Uglavnom, zanimljivo je kako modernizacija nacije mora biti popraćena utemeljenjem tradicionalnih vrijednosti jer do prosperitetne budućnosti vrlo je teško doći bez konstitutivne prošlosti u smislu povijesnih elemenata koji dokazuju ili pokušavaju dokazati nacionalnu tradiciju preko revitalizacije simbola, jezika i ostalih potrebnih značenja, kao i modifikacije povijesti odnosno konstrukcije sjećanja.

Čini se kako je u stvaranju države-nacije potreban određeni oblik etničkog historicizma, također vrlo prisutnog u hrvatskom sportu koji je vođen demokršćanskim politikama. Zato prezentaciju ustaštva na sportskim terenima možemo smjestiti u kontekst pokušaja prikazivanja kontinuiteta snova o neovisnoj hrvatskoj državi, što su učinile i političke elite s početka devedesetih kako bi nacionalni identitet preuzeo upravo one potrebne, etno-historijske značajke, a time je i hrvatsko društvo postalo trajno „zaraženo“ fenomenom ustaštva. Kako bi se političkom voljom uspjelo revitalizirati religiju i vjeru u naciju i suverenost, potreban je jasan koncept porijekla i identiteta onih čija se solidarnost traži kako bi postali nositeljima političke akcije (Smith 1994: 117). Upravo nam teza Anthonya Smitha rasvjetljava povijest političke manipulacije hrvatskog sporta.

2.2. Odnos imaginarne (zamišljene) zajednice i sporta

Benedict Anderson definira naciju kao zamišljenu zajednicu u kojoj ljudi prihvaćaju ideju o zajedničkom porijeklu i sudbini nevezano uz činjenicu da vjerojatno nikada neće imati neposredan odnos (u Katunarić 2003: 220). U takvoj zajednici, nastaloj na postavkama kapitalizma, modernizaciji tiskarskih tehnologija i diverzifikaciji samog jezika (Anderson 1994: 95), nameće se potreba repliciranja i jačanja nacionalnog identiteta kako bi ono zajedničko i dalje bilo temeljem odnosno „pogonskim gorivom“ nacije i političke jedinice koju autor naziva imaginarnom upravo zbog izostanka neposrednog odnosa, ali i ontoloških istina koje su, po Andersonu, počele na Zapadu iščezavati prilikom ekonomskog napretka, društvenih i znanstvenih otkrića i razvoja komunikacija (1994: 89). Možemo kazati da je spomenutoj zajednici potrebno „vezivno tkivo“ koje će replicirati postavke nacije i perpetuirati zajedništvo. Sport je u tom slučaju idealan poligon za afirmaciju nacionalnog identiteta jer pruža mogućnost učestalih reprezentacija zajedništva i ujedinjenosti, ali i antagonizama kroz manifestacije

nacionalne simbolike i koketiranja sa imperijalističkim, rasističkim i inim agresivnim porukama, čega smo zaista često svjedoci, posebice na i oko nogometnog terena. Zgodno je ovdje konzultirati Ivana Ergića, nogometaša koji u skladu sa svojim humanističkim interesima nakon sportske mirovine „raskrinkava“ nogomet, u tom kontekstu piše: „Huškački mentalitet nerijetko prati ostrašćena masovna događanja, a ovdje (u sportu) je on pojačan medijima, navijačima, pa i političarima koji su uvijek bliski toj vrsti patosa, dok se iracionalni patriotizam posljednjih decenija pokazao kao tragična nit politike među jugoslavenskim narodima.“ (Ergić 2013)¹

Sama retorika kojom se služe sportaši, sportski djelatnici i navijači dokazuje nam da se nacionalni simboli, mitovi i povijest koriste za jačanje političke moći koja je o nacionalizmu ovisna. Pritom mislim na popularne patriotske sintagme koje više dolikuju ratnoj, huškačkoj i populističkoj retorici nego domeni sporta (razlikovanje je izrazito zahtjevno). „Ginuti za Hrvatsku“, „ostaviti srce ili krv na terenu“, „boriti se do smrti“, „krvariti za pobjedu“ – svakodnevno biti svjedokom ovakvih metaforičnih izraza znači biti dijelom društva u kojem je sportska kompeticija metafora rata i svježih ili neriješenih povijesnih problema koji se u razdoblju modernizma, kasnog kapitalizma i postmodernizma prolongiraju i produbljuju na sportskim borilištima (i sam izraz „borilište“ posljedica je ratne retorike „pretočene“ u kontekst sportskog ratovanja). Spoj ratne i sportske retorike posljedica je specifične povijesti i njezine društvene interakcije sa poljem sporta. Za prezentaciju zajedništva odnosno antagonizama također je vrlo važna konstrukcija nacije u samom jeziku prilikom čega ogromnu snagu unifikacije ima figura riječi poznata kao metonimija pri kojoj izneseni značenjski dio stoji za punu značenjsku cjelinu.

Za elaboraciju metonimije vrlo je korisna analiza koju sam predstavio u seminaru za kolegij antropologija televizije, a rezultat je mikro razinskog istraživanja recepcije određenog

¹ Ivan Ergić je bivši profesionalni nogometaš, koji je, među ostalima, igrao za FC Basel, Juventus i srpsku reprezentaciju. Povremeno je pisao kolumnu u dnevnim novinama *Neue Zürcher Zeitung* kao nogometni „insadjer“. Upravo zbog kritičkih analiza koje nerijetko osuđuje polje sporta možemo kazati kako slama stereotip o nogometašima kao neobrazovanim o glupim pojedincima koji njeguju kulturu nacionalizma) cijeli intervju dostupan na <http://lemondediplomatique.hr/ivan-ergic-profesionalni-sport-i-nacionalizam/>.

sportskog sadržaja i prezentacija rezultata dobivenih na temelju razgovora s nekoliko konzumenta TV sadržaja čija je produkcija u specifičnim kontekstima također podvrgnuta kulturološkoj analizi². Naime, etnografskim pristupom pokušao sam prepoznati i „uhvatiti“ momente funkcioniranja prijenosa značenja u kontekstu formiranja i primanja sportskog TV sadržaja, imajući na umu postavke „radikalne kontekstualizacije“ koju elaborira autorica Len Ang (1996: 59,60), ali i smještajući stvaranje medijskog produkta u posebnu domenu političke i društvene moći koja utječe odnosno ne utječe na proces dekodiranja samih poruka od strane medijske publike. Za samo istraživanje odabrao sam prijenos dvaju utakmica hrvatske nogometne reprezentacije koju su se odigrale u prvoj polovici 2013. godine (suparnici Srbija i Škotska), i naravno, razgovor sa subjektima/akterima koji su u posebnim okolnostima i uz različite interese pratili prijenose spomenutog sportskog TV sadržaja. Ti televizijski prijenosi izabrani su kao partikularni primjeri, s obzirom na to da je taj rad pokušavao prepoznati utjecaje i fenomene koje sa sobom donosi i općenita konzumacija sportskog TV sadržaja. Moja glavna preokupacija bila je otkriti kakva značenja „izaziva“ sportski sadržaj koji emitira, oblikuje i prenosi sportske susrete nacionalnih reprezentativnih vrsta koji na poseban način kontekstualiziraju odnos sporta, političke moći, nacionalizma, rodnih odnosa i same društvene prakse praćenja sportskih događanja, ali u ovom radu prezentirati ću zaključke koji su važni u konstrukciji metonimijskih izraza i kasnije, nacionalnog identiteta.

Zanimljivo je da su se svi sudionici istraživanja metonimijski identificirali s reprezentacijom u obje utakmice, u smislu izjava poput „igramo vrlo dobro“, „zabili smo gol“ ili „Hrvatska je pobijedila“ odnosno „pobjeđuje“ pri čemu je svaki gledatelj bio „Hrvatska“ na način na koji je primjerice nogometna reprezentacija bila „Hrvatska“. Takve jezične konstrukcije vrlo dobro pokazuju funkciju zamišljene zajednice jer se, unatoč izostanku neposrednog odnosa s igračima i velikom većinom drugih gledatelja odnosno navijača, ogromna masa navijača i hrvatskih građana unificira i, po principu državljanstva, narodnosti i međunarodnog reprezentativnog nogometa, stavlja u zajedničku poziciju koja je politički osnažena i sadrži

² *Sportski sadržaj u mreži konteksta*, 14.6.2013., mentorica: prof. dr. sc. Sanja Puljar D'Alessio.

svjesnost o narodu. Također, u istoj analizi prepoznao sam da se metonimijska identifikacija izgubila upravo u trenutku poraza reprezentativne vrste. Nacionalno jedinstvo prebačeno je izvan fokusa izjavom „izgubili su od Škotske“, pri čemu je nestala kolektivna odgovornost prepoznata u pobjedi. Prepoznaje se određeno licemjerje koje možda služi kao obrana od srozavanja kohezivnog shvaćanja nacionalnog identiteta u kontekstu poraza ili su, kako se često zna u medijima kazati, Hrvati sportski razmaženi pa su im sportski neuspjesi gotovo izjednačeni sa nedovoljnom željom, voljom i žestinom kojom se brani „hrvatski reprezentativni dres“ te se stoga u porazu ne mogu identificirati sa poraženim hrvatskim sportašima. Uglavnom, napuštanje kolektivnog identiteta kod nekoliko je ispitanika objašnjeno izjavom „ma trebali su pobijediti“ i time je na neki način sama reprezentacija simbolički kažnjena za neuspjeh.

U svakom slučaju, imaginarna zajednica kao nacija sa određenim kohezivnim elementima itekako crpi iz sportskih manifestacija pa možemo zaključiti da je sport „pogonsko gorivo“ u konstrukciji zajedništva koje je imaginarno, ali u kontekstu sportskih uspjeha, itekako stvarno. Bodin piše kako sport zrcali naše društvo i promjene koje se u njemu događaju, naše različite kulture i načine na koje one djeluju i tumače pojedinačna iskustva i osjećaje (2007: 13). S tom tvrdnjom vrlo se teško ne složiti uzmemo li u obzir količinu sportskog sadržaja i mase koje na različite načine sudjeluju u tom globalnom fenomenu, ali bitno je pojmiti kako se društvena kohezija može postići upravo posredstvom sporta. Imaginarna zajednica, čini se, jedino u ratnom stanju može biti strastveno povezanija no što je, primjerice, u trenutku bodrenja i navijanja za reprezentativnu momčad koja simbolično „ratuje“ s određenom protivničkom reprezentativnom vrstom. Paralele između društva i sporta neupitne su pa Elias i Dunning zaključuju kako je znanost o sportu upravo znanost o društvu (1986: 19).

Vrlo dobar primjer imaginacije odnos prestanka imaginacije zajednice preko sportske momčadi jest i situacija s jugoslavenskom nogometnom reprezentacijom koja je 1992., uslijed političkih i vojnih sukoba u zemlji, izbačena s Europskog prvenstva. Andjelić piše kako kvalificiranje reprezentacije na takvo natjecanje predstavlja simbolični uspjeh koji pokazuje jednakost s drugim kvalificiranim nacijama. Upravo izbacivanje s turnira pokazalo je kako zajednica nije uspjela sačuvati vrijednosti potrebne za njenu daljnju egzistenciju (Andjelić 2014:

125). Politički problemi odrazili su se na platformi sporta što je nanovo dokazalo kako sport ima snažnu ulogu u percepciji nacije odnosno, u konkretnom slučaju, multinacionalne održivosti.

2.3. Sport u konstrukciji izmišljene tradicije

Eric Hobsbawm skovao je sintagmu izmišljena tradicija kako bi pod zajednički nazivnik stavio elemente i konstrukte koji su bili potrebni odnosno potrebni su u konstrukciji same nacije. Preciznije kazano, autor naciju imenuje izmišljenom tradicijom koja je nastala u trenutku potrebe povezivanja ljudi u političke jedinice koje prethode „nacionalnom fenomenu“ i državotvornim aspiracijama. Izmišljena tradicija označava skupinu praksi ritualne ili simboličke prirode, kojima u načelu upravljaju javno ili prešutno prihvaćena pravila, a čiji je cilj ponavljanjem usaditi određene vrijednosti i norme ponašanja. Ponavljanje, po autoru, automatski implicira kontinuitet s prošlošću. Kad je to moguće, izmišljene tradicije teže uspostavi kontinuiteta s odgovarajućom herojskom prošlošću (Hobsbawm 2006: 139).

Hobsbawm, u kontekstu potrebnog razvoja tradicije u Francuskoj, navodi tri inovacije koje su pomogle stvoriti naciju i nacionalna obilježja. Radi se o razvoju sekularnog ekvivalenta crkvi u obliku obrazovanja te stvaranju javnih ceremonija i javnih spomenika koje su za cilj imale izazvati patriotizam (1994: 78) Iako će ove tri postavke imati veliku važnost u daljnjoj elaboraciji prilikom iskazivanja teze o sportu kao ritualu i sportskom terenu kao mjestu sjećanja, važno ih je spomenuti i u kontekstu stvaranja nacije jer su izazvale i stvorile domoljubne osjećaje koje će isti autor kasnije identificirati kao one koje su međunarodni natjecateljski sport napravili onakvim kakvim je on danas. Smještajući sport u poseban povijesni kontekst, Hobsbawm u njemu pronalazi ujedinjavajuće i pomalo imperijalističke strategije, karakteristične za ratno stanje te tvrdi kako se sport između dva svjetska rata pretvorio iz masovnog spektakla u beskrajni niz gladijatorskih natjecanja osoba i momčadi koji su simbolizirali nacije. Prema njegovom viđenju,

međunarodne su utakmice stvorene s ciljem integracije nacionalnih komponenti višenacionalnih država, a takva sportska događanja simbolizirala su nacionalnu jedinstvenost, a, osim toga, i ispušni ventil za grupne napetosti te oblik rituala:

Zamišljena zajednica koja broji milijune čini se stvarnijom u obliku momčadi koju čini jedanaest ljudi s imenom i prezimenom. Pojedinaac, čak i onaj koji samo navija, postaje i sam simbolom svoje nacije. (1993: 156)

Tako je međunarodni sport postao izraz nacionalne borbe, a sportaši predstavnici svoje nacije ili države kao primarni izrazi svoje zamišljene zajednice³. Uz to, sport se pokazao kao jedinstveno djelotvoran medij za usađivanje nacionalnih osjećaja i nacionalnu identifikaciju (Hobsbawm 1993: 157). Možemo dodati i da novi uspon olimpizma i olimpijskog duha koji se dogodio nakon 1918. također potkrepljuje ovu perspektivu. Oružani sukob zamijenio je onaj simbolični, u mnogočemu miroljubiviji, ali ipak se radi o momentu pacifizirane političke borbe. Čini se kao da je praćenje sporta ideološki izazovno i potrebno, i ima širi smisao u kontekstualizaciji pripadnosti te u stvaranju Andersonove zamišljene zajednice posredstvom novog, eufemiziranog načina internacionalnog nadmetanja. Ovdje je vrlo bitno istaknuti kako je sport postao temeljem izmišljene tradicije jer djeluje kao javna ceremonija odnosno javni prostor koji uporno izaziva patriotizam, najčešće onaj koji bi opisali iracionalnim pa i efemernim.

³ Veliku snagu u očuvanju tradicionalnih i ritualnih značenja imaju sportske prakse koje podsjećaju na snagu i moć manifestacije kulturnih obilježja u uvjetima velike medijske pozornosti i komercijalne prisutnosti. Uzmimo za primjer novozelandsku ragbijašku reprezentaciju poznatu kao „*All Blacks*“. Ples „*haka*“ koji izvode prije značajnijih utakmica oda je maorskom porijeklu i tradiciji koja biva ritualizirana. Taj ples revitalizacija je ratničkog ponašanja prenesenog na sportsko borilište, a služi i za mentalno i fizičko „zagrijavanje“ te zastrašivanje protivnika. Uglavnom svako sportsko ponašanje koje se veže uz tradicionalne vrijednosti nacije nailazi na hvalu i odobravanje. Možemo također spomenuti katoličko križanje sportaša ili ljubljene amblema nacionalnih saveza prilikom postignutog poena ili gola pa čak i post sportaša muslimana koji ponekad dovodi u pitanje kvalitetu spotskog nastupa (alžirska reprezentacija u Brazilu 2014.).

Indikativno je ovdje prepoznati značenje *Vatrenih* odnosno nogometne reprezentacije koja je važnom ulogom u političkom etabliranju mlade države preuzela status institucije. Vrcan piše kako su *Vatreni* postali utjelovljenje odnosno odgovarajuća manifestacija svih pozitivnih hrvatskih nacionalnih karakteristika (2003: 21). Nije teško prepoznati kako stvoreni „kult reprezentacije“ koji su kasnije preuzeli i, primjerice, *kauboji* (rukomet) ili *barakude* (*vaterpolo*), predstavlja poseban oblik izmišljene tradicije koja je neophodna u stvaranju nacionalnih i patriotskih obilježja i osjećaja. Možemo kazati da je sport postao sekularna religija kojom se stvaraju i prenose elementi izmišljene tradicije. Izmišljanje tradicije kroz formalizaciju i ritualizaciju u sportskoj praksi putem nametljive evokacije prošlosti vrlo je važna praksa za ovaj rad.

2.4. Sport kao nositelj banalnog nacionalizma

Michael Billig razvija tezu o nacionalizmu koji je banalan ne po svojim strukturalnim karakteristikama, već po načinu na koji se on održava odnosno kako se pripadnike određene nacije, poglavito u zapadnim zemljama, svakodnevno na ustaljen i gotovo nesvjestan način podsjeća da su dijelom određene nacije te na položaj koji njihova nacija ima u „svijetu nacija“. Iako pridaje primarnu moć silnicama globalizacije, autor identificira reprodukciju nacionalizma u obliku svakodnevnih praksi koji uključuju medije ili primjerice, politiku (1995). U tom kontekstu, treba spomenuti nacionalnu zastavu, medijske izjave o nacionalnom interesu, statistički poredak nacija-država u, primjerice, bruto društvenom proizvodu, odnosu uvoza ili izvoza ili stanju prirodnog prirasta. Ukratko, reprodukcija nacije održava se na svakodnevnoj razini ekspresijom simbola ili gotovo nesvjесnim implementiranjem nacionalnog sadržaja u svakodnevni diskurs građana.

Za ovaj rad važno je prepoznati sličnu banalnu reprodukciju osjećaja pripadnosti naciji kroz domenu sporta i sportskog natjecateljstva. Međunarodni natjecateljski sport je, u kontekstu spomenutih autora poput Hobsbawma, izvrstan poligon za ekspresiju nacionalnih osjećaja po principu konfrontacije s drugim nacijama, pri čemu se također događa reprodukcija nacionalnog identiteta kroz hijerarhizaciju i sportsko nadmetanje. I Brentin, pišući o hrvatskom sportu i političko-homogenizirajućoj snazi koju ima u specifičnom kontekstu, shodno tome navodi: „sport može biti opisan kad jedinstven i fleksibilan izvor društvenog znanja koje značajno pridonosi stvaranju, utemeljenju i očuvanju novonastalog nacionalnog identiteta“ (Brentin 2014: 100). Dodat ću, izvor vrlo banalnog i nesvjesnog znanja.

Za kontekst sporta indikativno je istaknuti nekoliko primjera. Međunarodni susreti reprezentativnih momčadi i pojedinaca sa sobom donose obavezan folklor prezentacije nacionalnih obilježja. Osim specifičnih dresova (npr. kockice ili dresovi boje zastave), amblema nacionalnih sportskih saveza ili nošenja religijskih obilježja koja simbolično ulaze u konstrukciju nacije, tu je i obavezna intonacija himne koja je neophodna čak i na susretima svih mlađih kategorija poput kadeta. Uz Hrvatsku i sport veže se i specifičan primjer stavljanja desne ruke na srce tijekom intoniranja „Lijepe naše“ što ide „ruku pod ruku“ sa desnom, državotvornom ideologijom patriotizma i politikom HDZ-a (Biti 2008: 139, 140) i postalo je opće prihvaćena praksa kod hrvatskih reprezentativnih nastupa. Gesta je izraz nacionalne duše i pripadnosti te pokušaj implementacije još jedne vrste simbolične imaginacije koja uključuju homogenost i spremnost na pokazivanje srčane pripadnosti naciji, a takav postupak koji u specifičnom sportskom kontekstu služi kao aparat homogenizacije i konstrukcije nacionalnih značajki ne može biti odvojen od povijesnog konteksta odnosno Domovinskog rata i potreba za novim oblicima formacije kolektivnog identiteta. Pjevanje himne također je jedan od imperativa koji pokazuje koji je potencijal nacionalne duše igrača ili igračica⁴.

⁴ Adem Ljajić, srpski nogometni reprezentativac, zbog ne pjevanja nacionalne himne „Bože pravde“, prije dvije godine izbačen je iz reprezentacije, a nedavni susret s Portugalom pokazao je da se nije „adaptirao“. Svoju praksu i zanimljivo je pratiti hoće li opet biti sankcioniran. Vidi

Sportaši su prinuđeni biti nositeljima nacionalnog identiteta i prije svega isticati svoju povezanost sa nacijom u okolnostima ogromne medijske i općenito javne pažnje te tako nadalje doprinose nacionalizaciji sportskog polja koje često nije povezano sa samim nacionalnim. Većina hrvatskih nogometaša prilikom ulaska ili izlaska sa terena ima praksu križanja, što ulazi u poželjan katolički identitet koji simbolizira hrvatstvo. Također, neki od njih, nakon ostvarenih odličnih klupskih rezultata u inozemstvu, terenom paradiraju zagrnuti hrvatskom zastavom kako bi podsjetili na svoje porijeklo i imaginarnu ulogu nacije u sportskom uspjehu. Takva je praksa karakteristična za sportaše s područja bivše Jugoslavije.

Također valja spomenuti i sportske komentatore koji ne prežu pred neprestanim spominjanjem nacionalnih obilježja te šarolikih metafora koje općenito podsjećaju kako se za „nacionalni dres treba boriti do zadnje kapi krvi“. Omiljena metoda hijerarhizacije nacija naših komentatora i novinara je, u situaciji kada se hrvatska reprezentacija nadmeće sa, po njima, objektivno slabijim protivnikom, izjaviti kako momčad ne smije podcijeniti protivnika jer „danas svi igraju rukomet“ ili „svi igraju košarku“. Tako pripadnike svoje nacije na vrlo trivijalan te istovremeno uobraženi, paradoksalno i podcjenjivački te ksenofobni način podsjećaju na tradiciju, položaj i kvalitetu svoje nacije kako u sportskom kontekstu, tako i u smislu šovinističkog i političkog stupnjevanja država i nacija. Treba pokazati kako hrvatski komentatori također imaju praksu ukazivanja na silni patriotizam hrvatskih sportaša. Vrlo recentni primjer jest izjava Drage Ćosića koji je pohvalio Darija Srnu na kvalifikacijskoj utakmici protiv Norveške te je pritom kazao kako se Srninih trideset i pet godina ne vidi u igri spomenutog nogometaša prilikom nastupa za reprezentaciju⁵.

Da sažmem, karakteristika sfere sportskog terena jest da odgovara ideološkoj potrebi neprestanog podsjećanja građana na stanje nacije u svjetskom poretku država, što je presudno

<http://www.index.hr/sport/clanak/ljajic-po-starom-jedini-nije-pjevao-himnu-srbije-u-portugalu/810465.aspx>

⁵ Utakmica je odigrana 28.3.2015. u Zagrebu (Maksimir). Isti komentator slične je primjedbe kazivao prilikom komentiranja rukometnih utakmica referirajući se na rukometaša Ivana Balića i, posebno, Petra Metličića.

u očuvanju i reprodukciji političke homogenosti. Hrvati se običavaju nazivati sportskom nacijom čija su sportski rezultati i popularnost u pozitivnom kontekstu nerazmjerni sa brojem stanovnika⁶. Sintagma „malo nas je, al' nas ima“, vrlo česta u hrvatskom sportskom diskursu, zorno dokazuje simboličku moć imaginacije i homogenizacije nacije posredstvom kontinuiteta uspjeha na sportskom terenu.

Prepoznatljivost države je u kontekstu globalizacije, i posebno gospodarstva, u suštini vrlo pozitivna, no melankolično podsjeća na činjenicu da je sport jedan od rijetkih i prepoznatljivih „izvoznih proizvoda“ pa postaje „granom“ za koju se korisno uhvatiti prilikom izgradnje nacionalnog identiteta u složenom procesu identifikacije.

⁶ Hrvatski mediji, ali i političari zaista vole pozicionirati hrvatske sportaše kao najveće ambasadore zemlje u svijetu. Rezultatski uspjesi rezultiraju prepoznatljivošću ekipe i pojedinaca što posljedično dovodi i do prepoznatljivosti same zemlje. Janica Kostelić, Blanka Vlašić, Goran Ivanišević, Vatreani, Kauboji – samo su neki od sportaša odnosno ekipa koji su istaknuti kao promotori zemlje. Vidi <http://www.index.hr/sport/clanak/sportasi-kao-hrvatski-brend-u-europskoj-uniji/686197.aspx>, kao i <http://kaportal.hr/jovanovic-sport-ambasadori-navijaci>.

3. Sport i profit u kontekstu nacionalnog

U ovom poglavlju važno je prikazati sportski diskurs naspram kapitalističkih silnica. Treba razlučiti domene igre i sporta kako bi shvatili na kakav je način sport postao opći globalizacijski fenomen i kako su komodifikacijske sile pomogle sportu da se percipira kao izrazito pozitivan, zabavan i na više načina koristan oblik tjelesnog i značenjskog nadmetanja pri čemu pozitivne karakteristike zamagljuje sve negativne. Pritom se prepoznaje nekakva globalna amnezija naspram sportskih elemenata i sadržaja koji se protive humanosti i zdravom razumu odnosno ne uklapaju se u viziju sporta kao globalno pozitivne aktivnosti koja je u suštini postala poslom ili ekonomskom granom koja podliježe zakonima tržišta, dok su humane značajke, koje primjerice izdižu sintagme poput „zdravog duha“ i „zdravog tijela“, postale vrlo sekundarne pa čak i nebitne, uzevši u obzir da profesionalni sport već na regionalnoj razini iziskuje velike napore te konsenzuse koji nisu u službi zdravlja, već rezultata i profita. Komodifikacija i ideološka manipulacija u sportu surađuju i stvaraju mase koje se identificiraju sa plasiranim poželjnim i nepoželjnim značenjima.

3.1. Sport i igra – razlikovanje

Mnogi su u stanju okarakterizirati sport kao bijeg od svakodnevnog života, sredstvo kojim se kratkotrajno izdižemo iz stanja anomalije i besciljnog strujanja u sistemu kojeg svojim aktivnostima održavamo na životu. Ovdje ćemo se referirati na Christophera Lascha koji piše kako se dobrovoljnim podvrgavanjem univerzalnim pravilima sporta koji stvara slobodu ograđujemo od svakodnevnog života. Sport spaja slobodno maštanje i težnju za dragovoljnim

ograničenjima poput dječje igre (1986: 113). Živeći u današnjem društvenom kontekstu u kojem dominira moderan i natjecateljski sport, s time se vrlo teško složiti.

S druge strane, autori poput već spomenutog Hobsbawma (1993) već u počecima prošlog stoljeća prepoznaju sport kao moderni i prividno miroljubiviji izraz nacionalističkih ideja, težnji i sukoba koje su „smirene“ nakon kraja prvog svjetskog rata. Ove perspektive na određeni se način nalaze u opoziciji. Sport kao nevina igra koja se opisuje nesvrhovitom (i u tome se predstavlja njena draž) nije istovjetan sportu koji izdiže diskurz tradicije i nacionalizma, što je teoretski pokazano u drugom poglavlju, a analitički i praktično biti će elaborirano u četvrtom. Ovdje moramo razgraničiti s istovjetnim poimanjem sporta i igre.

Vrlo se teško se složiti s Lashom koji kaže da se sportom odvajamo od svakodnevnog života. Smatram da spomenuti kontekst možemo usporediti s reprodukcijom svakodnevne u plemenskoj zajednici Freddyja Perlmana. Naime, po njemu, svakodnevna aktivnost pripadnika plemena reproducira i održava to pleme kao specifičan društveni oblik kao što aktivnost robova omogućuje i reproducira robovlasništvo (1969: 5). Naoko nevino bavljenje sportom, odvojeno čak i od financijskih potrebitosti i egzistencijalnih problema, mora se promatrati u kontekstu konstrukcije kolektivnog identiteta neodvojivog od reprodukcije vrijednosti određenog sportskog udruženja ili u kontekstu gospodarskih ograničenja pa čak i rodnih odnosa. I zato igru, koja također reproducira sistem, ne možemo povezati sa sportom koji, čini se, funkcionira poput ideološkog aparata države. I dok se igra poput rada kojeg elaborira Lasch (1986: 83) nekad povezivala s moralnom obvezom i zadovoljstvom, danas se sport povezuje s kapitalističkom potrošnjom. Sport već dugo nije nositelj nevinosti koju sadrži igra. Također, sport kao globalni fenomen (poglavito nogomet) ne možemo s igrom uspoređivati samo prema položaju subjekta koji se igra odnosno bavi sportom. Vrlo je važno u kontekst smjestiti i ogroman broj ljudi koji u sportu nisu isključivi protagonisti u smislu sportaša, već svojom aktivnošću (treneri, liječnici, marketinški stručnjaci, tvrtke-sponzori, gledatelji koji se identificiraju na različite načine) reproduciraju značenje sporta koje se ne može povezati s igrom upravo zbog brojnosti i premreženosti interesnih sfera prisutnih u sportu. Globalizacijske sile dovele su do činjenice da je sport danas potencijalno dostupan svakome, barem u smislu praćenja sportskog sadržaja.

Naravno da postoje razlike koje pokazuju kako se u manje razvijenim zemljama ljudi rjeđe bave sportom, dok stanovništvo bogatijih zemalja zbog ekonomskog i kulturnog konteksta češće prakticira sportsku aktivnost. Ipak, treba kazati kako je sport rastući univerzalni i globalni fenomen čemu u prilog idu i četiri postavke koje ga razlikuju od natjecanja i igara poput onih antičkih. Moderni sport raširen je unutar svih društvenih skupina, slojeva i širom svijeta, kvalitetno je organiziran, u njemu je smanjen element tjelesnog nasilja i ima specifičnu društvenu ulogu u kontekstu socijalizacije i uljudivanja (Bodin 2007 i Elias 1969 u Bodin: 12, 13), što je razmjerno s općom pacifikacijom i povećanjem slobodnog vremena. Dodao bi ovdje i petu diferencijaciju koja se temelji na rastućoj i globalnoj ekspanziji logike profita i tržišnog interesa u domeni modernog sporta.

Igra u smislu fizičkog natjecanja unutar okvira pravila određenog sporta i aktivnosti koje se događaju na samom terenu možda i može podsjećati na naivnu i zabavnu kompeticiju, ali uzmemo li obzir cijeli niz faktora koji sačinjavaju moderni sport, romantična nesvrhovitost vrlo brzo iščezava iz polja sporta.

3.2. Sport kao Bourdieovo polje

Sport je društvena aktivnost, jedno od Bourdieovih polja u kojem ljudi reguliraju i usmjeravaju svoje aktivnosti, ali poput kulture ili obrazovanja, on je podređen logici meta-polja (u Siapera 2010: 84,85,86), vrhovnog polja koje svojom moći nadilazi ostala polja i sakuplja ih po sistemu „zajedničkog nazivnika“. Iako autorica Eugenia Siapera koristi logiku polja u kontekstu medija te ne pronalazi način diverzifikacije medijskog sadržaja zbog utemeljene i rastuće medijske logike profita koji je sam po sebi cilj, ista je logika i te kako primjenjiva na polje sporta koje je podređeno meta- polju, polju moći. U današnjem postojećem sustavu takvo meta-polje nedvojbeno odgovara logici kapitala pri čemu se otkriva odnosno perpetuira sva moć

kapitalizma kao suvremenog sistema. Tržište, novac i moć reguliraju sva ostala Bourdieova podređena polja, među kojima je i sport odnosno sportska aktivnost⁷.

Ovaj rad neće posebno elaborirati stanje krize i tekuću, takozvanu re-tradicionalizaciju koja nedvojbeno postoji u materijalnim i društvenim okolnostima sadašnjice jer sveobuhvatna analiza tekuće ekonomske i socijalne krize koja uključuje pad društvenog standarda, potrošnje, investicija ili kvalitete života iziskuje gospodarsko znanje i mnogo više prostora za istraživanje od jednog diplomskog rada. No, zasigurno se možemo na laičkoj, ali i empirijskoj razini složiti da smo svjedoci općenite društveno-ekonomske erozije hrvatskog naroda, što je neodvojivo od sveobuhvatne gospodarske krize koja je Zapad počela potresati prije šest do sedam godina. Stanje demokracije u Hrvatskoj uglavnom je nepromijenjeno od samostalnosti države, i iako se može prepoznati pozitivan trend približavanja europskim vrijednostima, građani u globalu nemaju povjerenja u političke opcije, što potvrđuje vrlo skroman izborni odaziv glasača, kao ni u institucije koje potresa korupcija.

U tom kontekstu, Bourdieova teza da izmicanje kolektivnom opadanju klase vodi u diskurs tradicije, povijesti i vječnosti prirode zbog neizvjesne budućnosti (2011: 104) itekako se može aplicirati na stanje u društvu. Njegova logika polja pokazuje kako se diskurs tradicije izdiže kao reakcija na novonastalu situaciju u kojoj je meta-polje u obliku logike kapitala u krizi pa se retradicionalizacija nameće kao logičan i gotovo prirodan proces kojim se nastoje nadići sistemski problemi odnosno ujediniti masu po tradicionalnim vrijednostima. Elaboracija nas nadalje vodi do činjenice da sport, kao polje podređeno polju kapitala, pruža izvrsnu platformu

⁷ Posebno naglašavam sportsku ne-profesionalnu aktivnost odnosno rekreaciju koja korespondira s amaterizmom, zdravljem i tjelesnošću. Ne-profesionalni sport, koji bi laičkim rječnikom nazvali rekreacijom, također je prožet logikom kapitala pri čemu marketinška strategija nastoji prikazati primjerice trkača rekreativca kao uspješnog individualca koji vrijeme koje ne utroši na rad koristi kako bi se posvetio svome zdravlju, tijelu, ali i duhu, dok je pritom odjeven u najnoviju outdoor konfekciju za trčanje, posjeduje savršenu, modernu obuću za trčanje i najnoviji uređaj za slušanje glazbe koji je dizajniran posebno za potrebe takvog individualca. Skraćeno, radi se o izvanrednim marketinškim strategijama u kojima se ne prodaje samo proizvod, već životni stil pri čemu Bourdieova elaboracija polja dobiva puni smisao.

upravo za ekspresiju tradicionalnih i ograničavajućih vrijednosti, čega smo svjedoci upravo u vrijeme kada se političko-ekonomska pitanja ne rješavaju u kontekstu političko-gospodarskih domena pa se reakcija javnosti (u ovom slučaju sportske publike) manifestira na sportskim terenima čime sportski teren postaje poprište ksenofobije, političkog aktivizma i mjesto s kojeg se odašilju nezadovoljstva i strahovi po principu političke, javne sfere. Gotovo je fascinantno sagledati kako gospodarsko i političko opadanje korespondira sa pojačanom političkom aktivnošću masa koja ne zaobilazi ni sportske terene. Štoviše, utakmice i sportski tereni postaju javni prostori u kontekstu politiziranih arena u kojima je karakteristično ne samo kritizirati i prosvjedovati, već šovinistički i necivilizirano pozivati na i širiti mržnju, što se može razumjeti, ali, naravno, nikako opravdati, u kontekstu gospodarskog „opadanja klase“ odnosno ekonomske i posljedično društvene krize.

Iako je nogomet za to najbolji primjer zbog obujma pozornosti i „društvenog kapitala“ kojeg sadrži, svaka klupska ili međunacionalna utakmica nekog, poglavito ekipnog sporta postaje izlogom za ispoljavanje najrazličitijih nacionalizama, regionalizama i općenito, antagonizama, a također postaje i mjestom na kojem su prepoznatljive mnoge komodifikacijske prakse. Ivan Ergić, već spomenuti bivši srpski nogometni reprezentativac i atipični bivši sportaš, objasnio je kako je sport mehanizam normalizacije agresivne kompetitivnosti kao kapitalističkog društvenog ideala (Ergić 2013). Po njemu, sport je opijum za narod, a sportaši su moderni kapitalistički pijuni⁸. Takve postavke nisu vidljive samo u vrhunskom sportu pa već i na regionalnoj razini postoje određene tradicionalne netrpeljivosti prema suparničkim ekipama koje za cilj imaju motivirati igrače, ali i publiku. Naravno da to ide u prilog, primjerice, prodaji ulaznica, ali se tako negativne silnice implementiraju u kapital odnosno višak vrijednosti preko kojeg se nadalje reproduciraju ograničavajuće društvene postavke i to dovodi do začaranog kruga u kojem

⁸. Njegova teza nema korijenje u akademskom diskursu, već u neposrednom iskustvu koje je spomenutom igraču bacilo sjenu na motive bavljenja sportom. Sport je „opijum za narod“, a sportaši su moderni kapitalistički pijuni. Isti autor, I. Ergić, netipičan je bivši sportaš koji je, uvidjevši pravo stanje u nogometnoj „industriji“, odlučio u skladu sa svojim kulturološkim interesima „ogoliti“ priču o nogometu i ukazati na probleme prikrivene velikim narativima o uspjehu, trudu, patriotizmu i časti. Laički i banalno kazano, nogomet mu se „zgadio“.

određena strana konstantno uživa kapitalistički uspjeh perpetuirajući, između ostalog, i razne oblike mržnje.

3.3. Odnos komodificiranog sporta i nacionalne identifikacije

Današnji sport sa sobom donosi aspekte natjecateljstva i modernog „gladijatorstva“, a pritom se i kapitalistička logika, kojoj je itekako podređen, hrani pobjedama, a svaki neuspjeh podrazumijeva i manje financijske moći. Prijelaz iz amaterizma u profesionalizam koji se dogodio uz pomoć medija i kapitalističkih interesa pomiješao je sustav sportskih vrijednosti. Možda zvuči kao generalizacija ili simplifikacija, ali činjenica je da su redosljed i plasman u određenom natjecanju vrlo bitni ne samo zbog ponosa, navijačke sreće ili „bildanja“ klupskog ugleda, već i zbog nagradnih fondova koji su razmjerni sa „stanjem na ljestvici“. Vođenje kluba itekako nalikuje vođenju poduzeća pri čemu primjere ne moramo tražiti izvan granica Hrvatske⁹. Rezultat je bitan zato što predstavlja manje ili više novca odnosno bolju ili lošiju financijsku i posljedično rezultatsku budućnost, no kapital i rezultati naravno i ne moraju biti razmjerni. Pogled na Forbesovu lista najbogatijih odnosno najvrijednijih sportskih klubova pokazuje nam da je bogatstvo ultimativni cilj koji garantira dobre rezultate i sigurnu marketinšku i financijsku budućnost klubova kao modernih poduzeća čiji su predsjednici i vođe prekaljeni kapitalisti poput ruskog tajkuna Romana Abramoviča, talijanskog političara i medijskog magnata Silvia

⁹ Imena koja se sama po sebi nameću su nogometni klubovi, prije svega GNK „Dinamo“ uz vodstvo kontorverzno Zdravka Mamiča, HNK „Rijeka“ sa novostečenim kapitalom talijanskog naftnog magnata, splitski „Hajduk“ koji nalikuje poduzeću u stečaju te rukometni klub „PPD Zagreb“ koji svi redom na europskoj sceni preživljavaju stvaranjem i prodajom mladih, perspektivnih igrača.

Berlusconi i mnogih drugih koji sportske klubove pretvaraju u globalne kompanije, ali istovremeno ne moraju postizati i najbolje rezultate¹⁰.

S druge strane, natjecateljski nagradni fondovi, koji se dijele po načelu uspjeha, predstavljaju izrazito malen dio „financijskog kolača“. Transferi igrača u svim sportovima, a poglavito u nogometu, najvažnijoj „sporednoj stvari“, podrazumijevaju nezamislivo velike iznose koji od sportaša čine moderne gladijatore – bogate robove koji, uz pomoć svita menadžera, liječnika, osobnih asistenata i raznih „pomagača“ iz polja medija i marketinške industrije, prodaju svoje sposobnosti, talent i mogućnosti pri čemu se financijske transakcije zamagljuju pričama o perspektivama, slavi, pobjedama, navijačima, ponosu. Također, marketinški potencijal koji sa sobom donosi sport podrazumijeva veliku priliku za najrazličitija poduzeća i korporacije – od industrije piva do energetske magnata¹¹.

Treba spomenuti i kladionice koje zarađuju ogromne svote na samim uplatama, a pritom se i oglašavaju u medijskom prostoru (sponzorski ugovori sa klubovima, savezima i udruženjima na svjetskoj razini). Dominique Bodin (2007: 133) piše o sportašima koji se pretvaraju u oruđe za postizanje publiciteta te o samoj strukturi europskog, ali i svjetskog sporta koji prolazi kroz zabrinjavajuće promjene u kojima se prije svega sve više bavi trgovačkim markama. Primjerice, u atletici je na početku 1990-ih godina postojalo nekoliko velikih turnira poput Olimpijskih igara ili europskih i svjetskih prvenstava. Utjecaj sponzora, sportskih agenata i medijskih kuća doveo je do toga da su te sile počele stvarati svoje turnire na koje su novcima, medijskom prezentacijom i

¹⁰ Forbesova lista najvrijednijih klubova za 2014. Godinu pokazuje kako su sportski rezultati u načelu razmjerni sa financijskom moći. Ipak, nogometni klub Manchester United, treći najmoćniji klub sa spomenute liste, u nekoliko prethodnih sezona razočarava rezultatima i nastupima - dostupno na <http://www.forbes.com/sites/kurtbadenhausen/2014/07/16/the-worlds-50-most-valuable-sports-teams-2014/> .

¹¹ Najpoznatiji primjer skupog marketinškog prostora jest reklamni prostor koji je u prodaji tijekom američkog Superbowl. 2014. godine 30 sekundi reklame koštalo je 4 milijuna, dok je ove godine isto reklamno vrijeme naplaćeno 4.5 milijuna dolara. Uzevši u obzir da je emitirano sedamdesetak reklama zarada premašuje 300 milijuna dolara – dostupno na <http://sport.hrt.hr/270777/super-bowl-tvornica-novca>).

ugledom vabili najbolje svjetske atletičare. Tako su „marketinški“ turniri jednostavno suzbili značenje službenih, tradicionalno velikih turnira po principu financijske premoći. Atletske zvijezde počele su se fokusirati („tempirati formu“) na nova, visoko plaćena natjecanja na kojima nose obilježja svojih sponzora. Jedan je komentator primijetio kako na sportskom dresu pojam nacije postupno počinje zauzimati drugo mjesto iza simbola trgovačke marke, a u novom obliku promocije proizvoda mediji nose „sponzorske olimpijske medalje“ (Bourg 1994: 184). Svijet tenisa neodoljivo podsjeća na scenarij u kojem brend „pobjeđuje“ nacionalnu pripadnost pri čemu teniske zvijezde postaju protagonisti koji se novcem dovlače na sve brojnije sponzorske turnire sa vrlo velikim nagradnim fondovima. Igrači poput Rogera Federera ili Novaka Đokovića nisu plaćeni samo za rezultat, već i za samo pojavljivanje na turniru. Nogometno natjecanje na Olimpijskim igrama nije zanimljivo poput, recimo, Svjetskog prvenstva jer je FIFA, krovna svjetska nogometna organizacija, početkom devedesetih godina ograničila nastup najboljih nogometaša na Igrama kako bi zaštitila komercijalnu važnost i zanimljivost „svojih“ turnira¹².

Uglavnom, logika sponzorstva koja je kolonizirala sport zasniva se na principu vidljivosti pa su sportaši postali hodajuće oglasne ploče. Uzmemo li za primjer Cristiana RONALDA, portugalskog nogometaša koji „za kruh“ zarađuje u španjolskom Real Madridu, primijetiti ćemo ne samo marketinške potencijale već i očit doprinos sporta globalnoj ekonomskoj polarizaciji. Njegova navodna tjedan plaća (eng. wage) od četristo tisuća eura djeluje nestvarno i toliko novaca jedan prosječni, pošten Hrvat ne bi zaradio u šest ili sedam svojih života. Pa ipak, radi se samo o njegovoj klupskoj plaći koja ne uključuje bonuse, ali ni sponzorski novac od primjerice velikih tvrtki poput Nikea, Castrola ili Samsunga.

Pogled na klupske dresove u primjerice rukometu, odbojci, nogometu ili čak na bolid formule 1 itekako zorno prikazuje kako su dresovi odnosno automobili postali reklamni panoi na kojima se vrlo skupo prodaju oglasni prostori. I današnji sportski tereni odnosno borilišta

¹² Nogometnu ekipu koja se natječe na Olimpijskim igrama smiju sačinjavati igrači mlađi od 23 godine uz samo tri starija igrača pa se nameće zaključak kako su nogometne momčadi bitno oslabljene za razliku od onih koje se natječu na FIFA-inim službenim turnirima – dostupno na <http://www.tportal.hr/sport/OI2012/205901/10-razloga-zasto-gledati-nogomet-na-Olimpijadi.html>).

prošarani su sponzorskim logotipima i brendovima pri čemu se nalaze novi i inovativniji načini oglašavanja. Primjerice, radi se o hidroplanima sa logotipima, velikim centralnim semaforima koji vise sa stropa dvorane i oglašavaju u stankama, rotirajućim digitalnim panoima i ostalim promotivnim čudima kojim marketinška industrija spremno odgovara na tržišne izazove. Posebno je zanimljivo kako se danas gotovo svaki intervju sportskih zvijezda događa ispred reklamnih paravana koji izgledaju kao šareni kolaži popularnih sponzorskih brendova. Nakon nogometne Lige prvaka održavaju se ispred panoa sa logotipima sponzora samog natjecanja pa se primjerice tijekom tekuće sezone spomenutog natjecanja prije i nakon utakmica primjećuju logotipi velikih brendova i kompanija poput industrije piva Heineken, proizvođača igračih konzola Sony Play Station ili globalno najpoznatijeg lanca brze prehrane McDonalds. Sve tvrtke, kompanije i proizvođači koje stvaraju brend, neovisno o globalnoj rasprostranjenosti, ciljevima, financijskoj moći i tržišnim ograničenjima, mogu i često moraju pronaći svoje mjesto za oglašavanje u domeni sporta razmjerno sa ekonomskim potraživanjima, popularnošću i obujmom opće publike određenog sporta ili kluba. Najpopularnija odbojkaška liga u Europi, odbojkaška Liga prvaka ima uz ostale i generalnog pokrovitelja DenizBank, tursku banku pod vlasništvom ruske Sberbank, koja je u komparaciji s već navedenim nogometnim sponzorima odnosno konglomeratima gospodarski nemoćniji i globalno anonimniji sponzor odnosno kompanija¹³. Razloge nerazmjera treba tražiti u odnosu tržišne zanimljivosti i popularnosti dvaju sportova. Odbojka je, iako su pravila relativno nedavno promijenjena zbog popularizacije, po prirodi manje atraktivan sport od nogometa u kontekstu televizijskog praćenja zbog manjih dimenzija terena odnosno prostora za publiku, manjeg broja igrača i manje efektivne igre pa u omjeru televizijskih sati ovih dvaju sportova odbojka izvlači daleko deblji kraj¹⁴. Analiza

¹³ Web stranica CEV lige prvaka: <http://www.cev.lu/Competition-Area/competition.aspx?ID=736&PID=1345>.

¹⁴ Promijenjen je sustav bodovanja kako bi setovi bili kraći i napetiji, dozvoljeno je dodirivanje djela mreže, a posljedično su igrači počeli dobivati specificirane uloge u kojima njihove fizičke predispozicije i karakteristike više no ikada prije dolaze do izražaja, što je dovelo do popularizacije i komercijalizacije možda i zato što je ljudski faktor snage i nevjerovatnih fizičkih sposobnosti u samoj igri postao mnogo važniji od timskog duha, zajedništva i tehničkih sposobnosti igrača. Bodin piše kako su tijela morala postati primarni oblik utakmice (2007: 153), naravno, poradi povećanja tržišnih interesa u tom sportu).

televizijskih sati navedenih sportova na hrvatskim kanalima u protekla četiri mjeseca pokazala je da je nogometu posvećeno oko 120 sati, a odbojci samo 4 sata¹⁵. Činjenica jest da je nogomet kod nas pa i u svijetu mnogo popularniji od odbojke te privlači širu i veću publiku sklonu nogometnom sadržaju. Vrlo skromni rezultati poglavito muške reprezentativne odbojkaške vrste rezultiraju zanemarivanjem samog sporta u televizijskom programu i vrlo lošom komercijalnom isplativošću¹⁶.

Pišem o europskim klupskim, a ne međunacionalnim natjecanjima i ligama jer već na razini sudjelovanja hrvatskih igrača u tim klubovima postaje znakovito kako popularnost određenog sporta ovisi o posljedičnoj identifikaciji publike s nacionalnim identitetom. Mediji poput *Index.hr*-a, lijevog *Novog lista* ili desnog *Večernjeg ista*, vijesti *NOVE TV* ili *HRT*-a redovito prenose nastupe hrvatskih igrača u nogometnim ligama svijeta. Javnost je itekako upozorena kada Mandžukić postigne gol, Kovačić asistira, a Schildenfeld zaradi crveni karton. Zbog vrlo malog interesa medija, marketinške industrije i opće (ne)popularnosti sporta javnost ne zanima činjenica da, primjerice, hrvatski odbojkaši itekako znaju biti uspješni u europskim ligama. Logično je to s obzirom da odbojkaški rezultati hrvatske reprezentacije i hrvatskih klubova nisu ni približno na razini nogometa pa je i tržišni interes za sport poput odbojke sasvim minoran.

Izgleda da se politika i ideologija „lijepe“ na popularno, pa je već na principu „ideologije odozdo“ znakovito kako je nogomet idealan poligon za identifikaciju sa nacionalnim elementima, makar to bili hrvatski nogometaši u inozemstvu koji u zemlji izazivaju veliku pažnju.

¹⁵ Malo istraživanje provedeno je na način brojanja televizijskih sati prijenosa odbojkaških i nogometnih utakmica svih kategorija od 1.12.2014 do 1.3.2015 godine na četiri hrvatska TV kanala koji nisu specijalizirani za sportski sadržaj, a radi se HRT 1 i 2 te RTL-u i NOVA TV. U obzir nisu uzete specijalizirane emisije i kratki osvrti poput sportskih vijesti. Zanimljivo je spomenuti kako nema ženskih nogometnih utakmica, a u odbojci je utakmicama u ženskoj kategoriji posvećeno 2 od ukupnih 4 sata što pokazuje određenu spolnu diskriminaciju. Za usporedbu također treba kazati kako je košarka dobila minutažu od oko dvadesetak sati, a rukomet oko 30 sati.

¹⁶ (Fusnota: ovdje je vrlo korisno referirati se na autoricu Eugenu Siaperu koja uzrokom nemogućnosti kulturalne diverzifikacije TV sadržaja smatra upravo podređenost medija logici kapitala odnosno polju moći (Media Production and Diversity, 78-93).

Interesantno je pogledati komentare na popularnom portalu Index.hr pod rubrikom „hrvatski nogometaši i treneri“¹⁷. Komentatori s područja bivše Jugoslavije uzdižu svoje i vrijeđaju igrače druge nacionalnosti, dijeleći si međusobno uvrede na račun narodnosti, porijekla, religije ili ideološke pozadine. Rasprave nalikuju na nemoralni, divljački festival šovinizma i ksenofobije koji na kraju uopće nema veze sa ishodištem odnosno nogometom kao sportskim nadmetanjem. Korisno je ovdje istaknuti Hallov princip identifikacije preko konstitutivne drugosti (2006: 361), koja je u ovom primjeru zapravo identifikacija preko dvostruke drugosti. Osjećaj nacionalne pripadnosti postiže se glorifikacijom „svojih“ igrača te njihovih mogućnosti i djela, dok se jačanje nacionalnog identiteta također postiže i vrijeđanjem „tuđih“ igrača kao i komentatora na razini religijskih, etničkih i nacionalnih postavki. Laički rečeno, iz domene sporta izvire ono popularno pitanje - „čiji je stari bio ustaša, a čiji partizan“- te se po potrebi proširuje na sve distinktivne elemente koji tvore identitete. Perpetuira se tradicionalna podjela na crvene i crne.

Sve navedeno pokazuje kako je sport iz domene razvijanja tijela i duha te „zdrave“ kompeticije i nasilja simboličke naravi (eufemizirano nasilje) prešao u stanje kapitalističkog oruđa. Čini se kako je sport kasnog 20. i 21. stoljeća podlegao komodifikaciji koja ga je učinila prije svega profesijom te poslom i podredila samo logici kapitala, što nas dovodi do drugih opasnih potencijala (možemo kazati da se ne radi više o potencijalima, nego o manifestacijama ponašanja koje predstavljaju prijetnju društvenim vrijednostima). Primjerice, radi se o izvrnutom shvaćanju tjelesnosti i kemijskom inženjeringu odnosno dopingu koji je shodno materijalnim zahtjevima postao nužnost, ali i činjenici da je usprkos (odnosno možda baš zato) potpunoj podređenosti profitu, sport postao nositeljem poželjnih identiteta preko kojih i s kojima se identificira rastuća sportska publika što je zabrinjavajuće uzmemo li u obzir posebne uvjete u kontekstu surove kompetitivnosti, uloge novca, interesnih sfera, ideala fizičkog izgleda ili, naposljetku, neizbježne prezentacije nasilja na i oko terena, posebice nogometnog.

¹⁷ FUSNOTA _posebna rubrika svakodnevno se bavi Hrvatima u stranim nogometnim ligama. Smatram da nacionalnost samih igrača i trenera u kombinaciji sa razmjerom njihove kvalitete odnosno rezultata čitateljima pruža „banalni“ materijal za identifikaciju, što je prepoznatljivo u komentarima - <http://www.index.hr/sport/tema/12.aspx>.

Takva popularnost istodobno predstavlja velike političke i ideološke potencijale čemu će se ovaj rad nadalje posebno posvetiti. Čini se kako je suradnja komodifikacijskih silnica i političkih težnji izvrnula nakane o eufemiziranom nasilju koje su upisane u korijene sporta. Naime, antičke igre koje su utkale put usponu olimpizma i sportske krilatice „brže, jače, više“ u određenoj mjeri pružale su nadomjestak ili alternativni oblik ratovanja, pri čemu su antički gradovi-države potvrđivali svoju nadmoć nad rivalima na način koji nije uključivao krvoproliće i smrt (Jeu 1987 u Bodin: 2007: 11). Doslovno nasilje je u sportu, kao pacifiziranom obliku sukoba, u današnje vrijeme ustupilo svoje mjesto simboličkom nasilju koje je, osim na marketinškoj, prisutno i na ideološkoj razini. Možemo spomenuti određenu nacionalizaciju nogometnog kluba Dinamo odnosno Croatia od strane tadašnjih političkih elita u kontekstu homogenizacije nacije. U smislu izravnijeg i neposrednijeg simboličkog nasilja (koje je bilo popraćeno i fizičkim) možemo spomenuti neprimjerenu i gotovo fašističku provokaciju ruskih navijača koji su na utakmici Poljske i Rusije na Europskom nogometnom prvenstvu 2012. godine razvili transparent ruskog generala koji je ubijao poljske časnike u Katinskoj šumi u 2. Svjetskom ratu uz natpis „Ovo je Rusija“¹⁸. Ta je akcija dovela do nereda i sukoba na ulici zbog prizivanja antagonizama koji su svoje mjesto nekako uspjeli naći na nogometnom terenu u smislu očite političke provokacije. Navedeni događaji samo su mikro primjeri suradnje politike i sporta neovisno radi li se o političkim elitama ili navijačkim masama.

Jednostavno, sport je podređen tržišnoj logici. Popularizacija određenog sporta pruža mogućnost uključenja ideoloških elemenata s obzirom na očito neprestane potrebe za različitim identifikacijama. Čini se kako profit, ksenofobija i identiteti crpe jedno iz drugoga.

¹⁸ Transparent je postavljen na utakmici odigranoj 12.6.2012. godine. Utakmica je završila bez pobjednika, no zbivanja na samom terenu potisnuta su u drugi plan. UEFA, europska nogometna organizacija posljedično je novčano kaznila ruski nogometni savez – dostupno na (<http://www.whoateallthepies.tv/fail/127974/russia-reported-to-uefa-over-colossal-this-is-russia-banner>).

4. Sport i hrvatski kontekst

Prethodna elaboracija pokazala je specifične uvjete u kojima se nalazi sport u današnjem obujmu. Sport kao univerzalni i rastući fenomen, koji je sasvim prerastao kontekst igre, plodno je polje za afirmaciju nacionalnog identiteta, za produkciju i iskazivanje političkih stavova te ima veliku ulogu u diseminaciji ideoloških značenja. Povezanost sporta sa konceptima poput zamišljene zajednice odnosno izmišljene tradicije, njegova uloga u konstrukciji banalnog nacionalizma, kao i činjenica da ga možemo smjestiti u domenu polja koje je pod izravnim i možda najснаžnijim utjecajem logike profita (sveopća komodifikacija), smješta ga na poziciju kulturnog ideološkog aparata države (Althusser 1986) u kojem, marksističkim rječnikom, radnička klasa pregovara značenjima sa vladajućom klasom i, naravno, obrnuto.

Povijest hrvatske države neodvojiva je od hrvatske sportske povijesti. Premreženost politike i sporta na jedinstven je način pomogla u samoj nacionalizaciji odnosno usustavljenju potrebnog i relativno novonastalog nacionalnog identiteta na čijim je „plećima“ nastala i sama država Hrvatska. Ovo poglavlje ukazati će na specifične sportske i političke događaje koji su zajedno doveli do ideološkog stanja u kojem se nacionalni identitet neprestano „hrani“ sportskom i posljedično političkom identifikacijom neophodnom u novonastaloj državi. Cilj je pokazati kako je sportski uspjeh (odnosno natjecanje) pragmatično sredstvo homogenizacije, ali i prisilnog te nasilnog razlikovanja koje je u stanju napetosti izvrstan alat za ukorjenjivanje značenja i povezivanje sa nacionalnim vrijednostima u kontekstu hrvatske nacije. Anthony Smith piše kako nacionalizam sam po sebi nije odgovoran za raspadanje država, već on „izvire“ na ruševinama samih država koje zbog etničkih i drugih razloga više nisu korisne i održive (1995: 152). Jednostavnije, politička kriza u hrvatskom kontekstu ima tradiciju zahtijevanja nacionalizama koji često „izvire“ uz pomoć sporta.

4.1. Sport kao barometar političke krize – „nogomet kao ogledalo društva“

Na početku poglavlja važno je spomenuti teoretski pristup škotskog sociologa Richarda Giulianottija. Njegova je opća teza da socijalni aspekti nogometa postaju značajni kada se lociraju unutar svojih specifičnih i kulturalnih konteksta (1999.). Iako se takva teza može primijeniti u polju sporta općenito, ovo će poglavlje staviti specifičan naglasak na hrvatski nogomet koji je u određenom djelu javnosti prihvaćen i kao „državotvorno“ oruđe unutar posebnog konteksta koji uključuje političku i kulturalnu povijest same države.

Nogomet je u bivšoj Jugoslaviji nedvojbeno bio najpopularniji sport u federaciji, a građani svih nacionalnosti pratili su multietničku nogometnu reprezentaciju koja je bila simbol višetetničkog sustava bivše države pa tako i tolerancije i suživota koji je postojao u socijalizmu. Naravno, kao i danas, regionalni su antagonizmi bili česta sportska pojava u kontekstu frekventnih susreta klubova iz različitih geografskih i kulturalnih prostora, ali politička provokacija nije bila učestala u vrijeme političke stabilnosti i ujedinjenosti nacija u federaciji. Utakmica Hajduka i Crvene Zvezde, splitskog i beogradskog kluba, koja je održana 4.5.1980. na dan kada je umro Josip Broz Tito na poseban je način pokazala jedinstvo građana u tadašnjoj socijalističkoj federaciji. Nakon što je službeni spiker objavio vijest o smrti političkog vođe, igrači oba kluba pali su na pod jecajući, dok je isto učinio i sudac dvoboja, musliman iz Tuzle¹⁹. Novim poljudskim stadionom raširili su se zvuci plakanja i jecanja, a nedugo nakon obavijesti oko pedeset tisuća ljudi uglavnom je počelo pjevati „Druže Tito, mi ti se kunemo da sa tvoga puta ne skrenemo“²⁰. Kolektivna žalost koja nastupila u specifičnoj atmosferi nogometnog terena koji je inače poprište simboličkog konflikta, ukazala je na političku stabilnost te zajedništvo i bila je u skladu sa težnjama o očuvanju multinacionalne zajednice. Gledatelji su se simbolički, ali i

¹⁹ osobe različite nacionalnosti zajednički su plakale i tugovale nad smrću Tita, a takva je situacija vrlo kontrastna sa događajima koji su uslijedili desetak godina poslije – pogledati Anđelić 2006: 115 u Sudosteuroopa, 2014)

²⁰ video snimka dostupna na <https://www.youtube.com/watch?v=bkarwj8gPCc>

doslovno ujedinili što nam dokazuje da je politička stabilnost tada bila neupitna i održiva. Ipak, uslijedilo je desetljeće tijekom kojeg se dogodio pad političke stabilnosti i multietničke jedinstvenosti socijalističke Jugoslavije. Takav kontekst preslikao se na sportske stadione i dvorane krajem osamdesetih godina ili je možda upravo iz njih i izašao. Giulianotti je primijetio kako bivša Jugoslavija predstavlja najznačajniju eskalaciju etnonacionalizama u klupskom nogometu (1999: 13), poglavito krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća.

Nogomet očito ima velik i trajan politički te gospodarski i društveni utjecaj na području Balkana pa David Goldblatt piše kako su industrijalizacija i urbanizacija na tom području uzajamno povezani sa samim dolaskom nogometa (2007: 141, 142). Za nas je mnogo važnija pretpostavka o jačanju nacionalističkih tenzija krajem osamdesetih godina koje se mogu opisati i analizirati u kontekstu jugoslavenskog sporta, s posebnim naglaskom na nogomet. Politička pa i etnička kriza koje su posljedično dovele do rata odnosno raspada Jugoslavije odrazile su se i na stadione te se dogodila očigledna promjena u ponašanju navijača koji su, shodno kontekstu, modificirali načine svoje identifikacije. Polje sporta poslužilo je kao izvrstan alat u prezentaciji homogenizacije i nacionalne identifikacije različitih etničkih skupina bivše države (Andjelić 2014: 117) pa možemo zaključiti kako je običnim građanima (u ovom kontekstu, ne navijačima) odaslana poruka zajedništva i nacionalne jedinstvenosti, ali samo u okviru njihovih specifičnih etničkih pripadnosti. Regionalizmi u smislu navijanja za regionalni klub ubrzo su postali isključivi nacionalizmi u vidu pomirenja konfrontiranih hrvatskih (i srpskih) navijačkih skupina koji su se okupili oko zajedničkih nacionalnih zastava²¹.

Na kraju osamdesetih godina političari su postali dijelom procesa identifikacije navijačkih skupina. Osim što su vikali „Hrvatska“ ili „Srbija“ umjesto imena svojih najdražih klubova čiji su

²¹ Antun Vrdoljak, tadašnji predsjednik Hrvatskog olimpijskog saveza, uslijed negativne međunarodne pozornosti usmjerene na hrvatske navijače, izjavio je kako će navijačko nasilje prestati u novostvorenoj državi Hrvatskoj. Iako se tako nešto dalo naslutiti upravo zbog ujedinjenja navijača naspram „zajedničkih neprijatelja“, povijest i iskustva pokazala su drugačije (Lalić i Wood 2014: 145). Navijačka solidarnost po temelju nacionalne identifikacije pokazala se kratkotrajnom jer se simboličko pa i fizičko nasilje po principu regionalizama nastavilo u novostvorenim državama.

bili navijači, huligani su također izvikivali imena Slobodana Miloševića odnosno Franje Tuđmana. Velika podrška političkim liderima toga doba postala je očita običnim građanima pošto su prepune tribine nogometnih stadiona pozdravljale svoje političke izabranike. Na takav je način nacionalizam postao još prihvatljiviji u očima prosječnog građana Jugoslavije. Poruke ljubavi i mržnje za tadašnje političke vođe bile su pomiješane sa glasnim porukama koje su slavile hrvatske i srpske nacionalističke vođe tijekom Drugog svjetskog rata, primjerice Antu Pavelića odnosno Dražu Mihajlovića. Na taj je, nogometni način nacionalna podijeljenost postala dublja, očitija i prihvaćena u očima običnog navijača. Čak i ako se mogu pojmiti neki pozitivni elementi vođe druge nacije i njegove politike, nemoguće je imati simpatiju prema ratnim vođama u periodu u kojem su grozni zločini bili svakodnevnica (Andjelić 2014: 118).

Nogomet je u predratnom kontekstu (razrada će pokazati da je tako i danas u malo pasivnijem obliku) postao poligon za javnu ekspresiju nacionalne jedinstvenosti i to, čini se, na dva načina. Prvi način odnosi se na ekspresiju nacionalnih i kulturnih simbola, pjesama i himni preko kojih jača svijest o nacionalnom jedinstvu u specifičnom kontekstu nogometnog terena. Drugi način odnosi se na identifikaciju preko konstitutivne drugosti opet ekspresijom nacionalne simbolike koja služi u agresivnom razlikovanju ili umetanje druge nacije u značenjski okvir kojim se deprivira sama nacija u nekakvom imaginarnom sportskom i političkom stupnjevanju. Drugi način je uvijek agresivan, gotovo ratoboran i antagonistički i poglavito se odnosi na agresivne poruke koje su i danas prepoznatljive u susretima momčadi s područja država bivše Jugoslavije, a posebno su česte bile u stanju izrazite političke i nacionalne krize.

Vjerojatno najznačajniji sukob navijačkih skupina u predratnom kontekstu dogodio se 13.5.1990. godine na stadionu Maksimir. Nogometni klub Dinamo dočekivao je beogradsku Crvenu Zvezdu u politički zahuktaloj atmosferi predratnog razdoblja. Ta neodigrana utakmica specifična je po tome što ju navijači tada sukobljenih skupina nazivaju utakmicom koja je započela rat. Interpretacija nogometnih huligana odnosi se na vrlo nasilne sukobe uoči i nakon ulaska *Bad Blue Boysa* i *Delija* na maksimirski stadion koji su bili popraćeni agresivnom i šovinističkom retorikom, prikazom nacionalnih obilježja i simbola te sukobom *Bad Blue Boysa*, zagrebačkih huligana, sa tadašnjom milicijom odnosno redarstvenim organima. Željko

Ražnatović „Arkan“, huligan, vođa *Delija*, osuđivani kriminalac i ratni zločinac, kojeg je Slobodan Milošević postavio za vođu zloglasne navijačke skupine uvidjevši njihov ideološki, ali i militantni potencijal, kazivao je kako nije istina da su generali JNA započeli rat, već se javno hvalio kako su to učinili navijači Crvene Zvezde na neodigranoj utakmici u Zagrebu (Vrcan 2003: 83). Dinamovi navijači se iz svoje opozicijske perspektive također slažu s takvom konstatacijom čemu u prilog ide i spomenik koji se nalazi blizu maksimirskog stadiona, a predstavlja skupinu vojnika kraj kojih piše: „Navijačima kluba koji su na ovom mjestu započeli rat sa Srbijom 13. svibnja 1990. godine“²². Može se kazati da su navijački neredi toga dana poprimili do tada nezapamćene razmjere jer je etno nacionalni sukob po prvi puta eskalirao na takvoj javnoj društvenoj platformi kao što je nogometni stadion. Simbolički sukob navijača, koji je u razdoblju mira uglavnom jedini oblik sukoba u smislu omalovažavanja suprotstavljenih skupina (a ne fizičkog nasilja), zamijenio je pravi nasilni sukob koji je zaista bio izazvan mržnjom i etno nacionalnim sukobom te je upućivao na kasniji razvoj događaja odnosno početak Domovinskog rata²³.

Neodigrana utakmica koja se često paradoksalno naziva najvažnijom utakmicom u povijesti Jugoslavije pokazuje kako je polje sporta otvoreno za političku manipulaciju u momentu ideološke i političke krize što nam pokazuju i neke druge indikativne utakmice odigrane devedesetih godina poput Hajduka i Partizana u Splitu (Poljud)²⁴. Također nam pruža

²² Utakmica je uvrštena u „pet utakmica koje su promijenile svijet“ po izboru CNN-ovog novinara J. Montaguea (13.1.2011) – dostupno na - <http://edition.cnn.com/2011/SPORT/football/01/05/iraq.asia.six.games/>).

²³ Večernjakov dokumentarac „Domovinski rat počeo je na Maksimiru“ Miljenka Manjkasa iz 2014. godine pokazuje agresivnu atmosferu na stadionu i elaborira kako se navedeni događaji uklapaju u tadašnji politički i nacionalni kontekst. Vrlo je korisno pogledati i snimku samog događaja dostupnu na <https://www.youtube.com/watch?v=4YSI3yCIOWI>).

²⁴ Isto potvrđuju i neki vrlo recentni događaji vezani uz sportski teren. 27.3.2015. u Podgorici je igrana, ali ne i odigrana utakmica nogometnih reprezentacija Crne Gore i Rusije. Završila je prekidom zbog sukoba navijača Crne Gore te Rusije i Srbije pri čemu je i ruski vratar Akinfeev ozlijeđen bakljom koja je završila na terenu. Događaj iznova pokazuje nasilni i politički potencijal nogometa – dostupno na <http://www.index.hr/sport/clanak/kaos-u-podgorici-golman-u-bolnici-srbi-i-rusi-ratovali-s-crnogorcima-utakmica-prekinuta/810057.aspx>.

jedinstven uvid u mogućnost interpretacije povijesnih događaja preko sportske domene i iznova potvrđuje tezu o sportu kao izvoru društvenog znanja u specifičnim povijesnim i socijalnim uvjetima.

4.2. Homogenizacija nacije sportom – sport kao simbolički rat

Prateći dominantan nacionalni narativ promoviran od strane hrvatskih političkih elita, godine u kojoj je država nastajala identificirane su kao period u kojem je mladoj zemlji uskraćena prilika da ostvari svoje demokratsko i povijesno legitimno pravo mirnim odvajanjem od SFR Jugoslavije. Umjesto toga, Hrvati su morali u rat koji nisu htjeli te koji je bio posljedica nacionalističkih velikosrpskih težnji za zauzimanjem „svete“ hrvatske zemlje i dominacijom te političkom hegemonijom u federaciji. Stvorena je binarna opozicija koja je uključivala „miroljubive i slobodoljubive“ Hrvate s jedne, i „okrutne i imperijalističke“ Srbe s druge strane. Takav je narativ postao dominantan u devedesetim godinama prošlog stoljeća te je poslužio kao vrlo dobra platforma za razlikovanje i samo postavljanje na poziciju drugosti (Brentin 2014: 200).

Hrvatski nacionalizam crpio je iz relativno novonastalih dihotomija kojima se trebala pokazati nemjerljiva različitost Hrvatske i Jugoslavije, Zapada i Istoka, demokracije i barbarizma. Iste razlike morale su biti prikazane i u domeni sporta pa su devedesetih godina sportski službenici upozoravali sportaše i navijače da se u sportskom natjecanju, posebice u konfrontaciji s drugim jugoslavenskim nacijama, ponašaju kako to dolikuje civiliziranoj i modernoj naciji. Sam Franjo Tuđman isticao je važnost kulturnog i kavalirskog ponašanja s obzirom da je „Hrvatska jedna od najstarijih europskih nacija“ što je bio poseban povod sportskog ponašanja vrijednog „tradicije i ambicija“ (Stipković u Brentin 2014: 201). Shodno tome, svaki je poraz izjednačen sa nacionalnom tragedijom, a svaka pobjeda nad sprskim ekipama bila je izjednačena sa osvetom za sva ratna poniženja. Pobjede rukometašica i

vaterpolista nad srpskim reprezentacijama 1996. godine u medijima su domišljato prozване „vaterpolskim Bljeskom“ i „rukometnom Olujom“, aludirajući na oslobodilačke akcije hrvatske vojske. Treba reći da se i danas kod hrvatskih sportaša ponekad javljaju posebni motivi u srazu sa srpskim ekipama. Damir Bičanić, rukometni reprezentativac, sraz sa Srbijom 2012. najavio je rečenicom: „Ja sam ipak Vukovarac. Ovakav dvoboj se igra jednom u životu“²⁵, te je time želio najaviti posebne dodatne tenzije koje on u utakmicu nosi kao rođeni Vukovarac. Uglavnom, svi uspjesi hrvatskih sportaša, od košarkaša u Barceloni, preko rukometaša u Atlanti do nogometaša u Francuskoj imali su ogromnu ulogu u homogenizaciji nacije i jačanju međunarodnog ugleda te shodno tome nacionalnog identiteta. Politički doprinos takvim uspjesima ne može se zanemariti jer se kod svih događaja prepoznanje politička aura odnosno izravan doprinos ideoloških elita u politizaciji polja sporta.

Najvažnija karika hrvatskog sporta u devedesetim godinama prošlog stoljeća svakako je Franjo Tuđman, prvi predsjednik i glavni ideolog mlade države. Identificirao je sport kao aspekt svakodnevnog života u kojem se većina javnosti aktivira i upušta te je, shodno tome, pridao mnogo manji značaj također „vrlo važnim aspektima“ kulture i znanosti (Tironi i Vinek u Brentin 2014: 193,194). Postavljanjem sporta u poziciju moći, pokušao je državu etablirati na razini samog sporta smještajući političke saveznike na odgovorne funkcije sportskih saveza, mijenjajući riječ sport riječju šport u sklopu općenite akcije pročišćavanja hrvatskog jezika, a možda najbolji primjer aktivacije hrvatskog narativa u razgraničenju sa komunističkim obilježjima je već spomnuta promjena imena zagrebačkog kluba iz Dinamo u Croatia, što je postupak koji je naišao na veliko negodovanje navijača samog kluba. Uz to, Tuđman je uključio sportaše u narativ hrvatske državnosti jer ih je smjestio u položaj žrtava koje su do osamostaljenja morale nastupati za strane i tuđe države pa je „tisućljetni“ san o hrvatskoj državi na poseban način dosanjan upravo kod hrvatskih sportaša koji su konačno dobili priliku predstavljati „svoje“. Takva linija zaključivanja dovela je do nužnosti da svaki hrvatski sportaš mora prikazivati i živjeti isključivo hrvatski nacionalni identitet i odgovarajuće političko opredjeljenje pri čemu je i u

²⁵ Dostupno na - <http://www.jutarnji.hr/bicanic-uoci-srbije---vukovarac-sam--ovakav-se-dvoboj-igra-jednom-u-zivotu--/1002687/>.

privatnom život gotovo obvezan manifestirati hrvatstvo. Naravno da je time provedena gotovo javna politika isključivanja pa čak i društveno konstruirana marginalizacija. Najpoznatiji primjer marginaliziranog sportaša jest Robert Prosinečki koji je isticanjem prije svega jugoslavenskog identiteta zaradio antipatije hrvatske javnosti, no kasnije se „prilagodio“ i postao važnom karikom u uspjehu hrvatskih nogometaša 1998. godine na svjetskom prvenstvu u Francuskoj.

Sportaši su se u poratnom razdoblju morali opredijeliti hoće li postati omiljeni „naši“ ili isključeni „njihovi“ pošto multinacionalni odnosno multietnički sport nije bio moguć kao što je to bio na razini bivše Jugoslavije jer je službeni i dominantni narativ bio onaj Hrvatske kao domovine svih Hrvata. Sportaši ostalih etničkih pripadnosti, ukoliko su se željeli uklopiti u društvo i spomenuti narativ, morali su preuzeti potreban nacionalni identitet odnosno proći kroz proces asimilacije koji nije motiviran ideološkim, već gotovo uvijek pragmatičnim razlozima. Brentin u tom kontekstu navodi rukometaša Irfana Smajlagića, borca Envera Idrizija i nogometaša Adrijana Koznikua te ih, elaborirajući Emilea Durkheima, identificira „svetima“ jer su predstavljali moralne autoritete i referentne točke u obliku sportaša koji su zanemarili svoje profesionalne mogućnosti i postali utjecajne javne osobe i nacionalni ambasadori²⁶.

Da sažmem, homogenizacija nacije sportom događala se pod izravnim utjecajem državotvorne ideologije jer je politička nužnost toga perioda bila Hrvatska kao domovina svih Hrvata. Tuđman je spoznao snagu sporta kao javne sfere i aspekta svakodnevice te je političkom akcijom pridonio nacionalnoj identifikaciji u kontekstu ralikovanja. Dijelom se zato i danas hrvatski sport često opisuje kao jedinstven izvor socijalnog znanja koji je značajno pomogao formaciji i reprodukciji novonostalog nacionalnog indetiteta nakon raspada SFRJ i to „pod krinkom“ višestoljetnih snova o zajedničkoj domovini svih Hrvata.

4.3. (Re)konstrukcija društvene realnosti posredstvom sporta

Postsocijalistička Hrvatska, nastala na ruševinama Jugoslavije, pronašla je u sportu vrlo koristan medij za nacionalno izražavanje. Tuđmanova era to vrlo dobro pokazuje jer je tadašnja politička elita poduzela velike korake kako bi sport preuzeo ulogu u jačanju nacionalnih obilježja pa i nacionalnog identiteta, što je posebno elaborirano u prethodnom pod poglavlju. Ipak, dva desetljeća kasnije, takav trend je još uvijek itekako prisutan u hrvatskoj javnosti. Možda se hrvatski sport početkom devedesetih godina prošlog stoljeća trajno zarazio nacionalističkim aspiracijama i elementima čemu u prilog ide i činjenica da hrvatski navijači odnosno huligani od nastanka samostalne države koriste domoljubnu, ali i ksenofobnu te homofobnu retoriku u navijanju, ili je već spomenuta retradicionalizacija, u vidu kolektivnog ekonomskog opadanja, dovela do ponovnih ili prolongiranih šovinističkih manifestacija nacionalizma na sportskim terenima čime se u konstrukciji identiteta grupe ljudi igraju s kolektivnim pamćenjem odnosno na površinu izvlače elemente povijesti koji ulaze u konstrukt momentalno poželjnog nacionalnog identiteta²⁷. Politička uporaba sporta u promotivne ili druge svrhe prepoznaje se također i u činjenici da je sportski teren jedno od omiljenih mjesta promocije hrvatskih političara²⁸.

Indikativan primjer retradicionalizacije i negativne nacionalne identifikacije koji potvrđuje kontinuitet takvih praksi dogodio se 19.11.2013. godine, dakle dvadesetak godina nakon završetka rata i osamostaljenja, na dan kada je hrvatska nogometna reprezentacija u Zagrebu (Maksimir), na drugoj utakmici dodatnih kvalifikacija za Svjetsko prvenstvo u Brazilu,

²⁶ Ovdje možemo dodati i dizača utega te olimpijca Nikolaja Pešalova.

²⁷ Poseban i detaljan pregled nereda i nasilja uzrokovanog od strane hrvatskih nogometa navijača dostupan je u Lalić i Wood: „*Football Hooliganism in Croatia*“, u zborniku radova *Sudosteuroopa* 62 (2014: 168,169).

²⁸ Zoran Milanović putovao je u Brazil pratiti nogometnu reprezentaciju na Svjetskom prvenstvu, Kolinda Grabar-Kitarović nakon pozdrava s Đurom Glogoškim pratila je protekli susret nogometne reprezentacije protiv Norveške, a i Ivo Sanader rijetko je propuštao reprezentativne nastupe rukometaša i nogometaša.

osigurala mjesto na završnici među 32 momčadi pobjedom nad Islandom. Nakon utakmice na terenu se zadržao Josip Joe Šimunić, stariji hrvatski reprezentativac i klupski „internacionalac“, Hrvat rođen u Australiji, točnije u Melbourneu. Šimunić je u ruke uzeo službeni mikrofon te poveo euforično navijanje. Na njegove uzvike „Za dom“, trideset tisuća hrvatskih navijača opetovano je odgovaralo „Spremni“. Iako je takvo navijanje, koje se povezuje sa ustaškom i kvislinškom državom NDH koja je postojala tijekom drugog svjetskog rata i podržavala fašističke sile, već uobičajeni folklor hrvatskih navijača od neovisnosti države, dogodila se nezapamćena reakcija hrvatske javnosti koja i do sada raspravlja postupke bivšeg reprezentativca koji je vjerojatno prvi hrvatski sportaš koji je u animaciji navijača i slavlju koristio ustašku „retoriku“²⁹.

Problematicni događaj zaista je skrenuo pažnju na problem prezentacije ustaštva u navijanju za reprezentacije ili klubove jer je sinergija standardnog reprezentativca i navijača u navijanju, koje je smatrano nemoralnim, ali ne i kažnjivim, potvrdila neprestani fenomen izražavanja fašističkih obilježja u sportskoj domeni³⁰. Tradicija spomenutog navijačkog pokliča (i ratnog, naravno) vezuje se uz kvislinšku državu NDH – Nezavisna Država Hrvatska i identificira se kao njezin službeni pozdrav, no oni koji brane takvu navijačku praksu smještaju korijene tog uzvika u operu „Nikola Šubić Zrinski“ čiji libreto ipak pokazuje kako se pozdrav u tom obliku nije koristio u dalekoj hrvatskoj povijesti³¹. Također, mnogi karakteriziraju „Za dom spremni“ kao

²⁹ Iako službena tijela poput HNS-a žele umanjiti značenje i utjecaja takvog „navijanja“ svodeći protagoniste na „malu, radikaliziranu, i šovinistički nastrojenu šačicu navijača koja time želi destabilizirati nogometne strukture u državi. Damir Vrbanić o neredima u Milanu tijekom nogometne utakmice Italije i Hrvatske odigrane 16.11.2014. koji su uključivali slične pokliče i fašističke simbole: "Egzekucija se nije dogodila samo zato što imamo mudre sportaše na terenu. Ali, još jednom smo osramoćeni, opet ispali barbari s Balkana. Više od šest tisuća pravih navijača se zgražalo nad time što je ta mala šačica huligana napravila. Čini mi se kako je ovo bio klasični napad na hrvatski nogomet"- dostupno na <http://m.goal.com/s/hr/news/6260591> , vidi također <http://www.novilist.hr/Sport/Nogomet/Kaos-nastavljen-i-van-stadiona-Razbijani-automobili-mnogi-opljackani> .

³⁰ A to je pokazala i UEFA koja je financijskom odštetom od 30000 franaka i zabranom reprezentativnih nastupa u sljedećih deset utakmica kaznila Šimunića očito smještajući „Za dom, spremni“ u domenu fašističke retorike i sadržaja kojima nije mjesto na nogometnom terenu .

³¹ Prilikom pripreme za pisanje i tijekom pisanja ovog rada razgovarao sam i sa starijim članovima svoje obitelji upravo kako bih pokušao neposrednije shvatiti opći društveni kontekst ratnog razdoblja. Moja

izraz duge povijesti potrebe za stvaranjem neovisne i samostalne države Hrvatske, što je itekako koristan, ali i kontradiktoran element nacionalne identifikacije. Za ovaj rad je prilično nebitna povijest navedenog pozdrava kao i apologije koje nastoje opravdati njegovu uporabu odnosno predstaviti ga negativnim. Možemo se složiti da svakako ulazi u domenu ustaštva i fašističke ikonografije, „ruku pod ruku“ sa rimskim pozdravom kojeg je najznačajnije iskoristio nacistički režim Adolfa Hitlera. Spomenuti pozdrav može se objasniti spremnošću na obranu domovine, ali je u trenutnoj situaciji u kojoj bi trebalo razgraničiti povezanost obrambenog rata sa fašističkim obilježjima, itekako kontradiktoran te društveno negativan i suvišan.

Čini se da se radi o procesu konstrukcije društvene i političke realnosti odabirom tradicionalnih, ali negativnih obilježja s obzirom da se Hrvatska nastoji približiti odnosno službeno se diči činjenicom da je dio europskog antifašističkog kruga. Razlika naoko službene politike države i spomenutih manifestacija fašizma dovodi do društveno-političkih problema i takav nesrazmjer ne možemo promatrati bez da u obzir uzmemo određene političke i ideološke silnice kojima odgovara navijačko ponašanje, ali i tradiciju Hrvatskog nogometnog saveza koja je ustaljena još u vrijeme izrazito desno orijentiranog Vlatka Markovića, pokojnog predsjednika saveza vrlo povezanog s prvim hrvatskim predsjednikom, koji je bio protagonist mnogih afera odnosno incidenata. Ipak, razloge Šimunićeve neprimjerene euforije treba tražiti i u posebnom političko-društvenom kontekstu prema kojem je razvidno da se nemili događaj dogodio u trenutku krize s postavljanjem ćirilčnih natpisa na vukovarske institucije. Javnost je posredstvom medija bila uključena u polemike i prikaze otpora nekih Vukovaraca takvoj praksi pa je poopćeno pitanje odnosa Srba i Hrvata u poslijeratnom kontekstu ponovo našlo svoj put u srce javne sfere. Navijači su, uz samog Šimunića, pokazali određenu reaktivnu sposobnost

majka je već trideset godina članica orkestra HNK Ivan pl. Zajc u Rijeci i posebno se referirala na izvedbe opere „Nikola Šubić Zrinski“ u riječkom kazalištu u periodu rata. Možda je zanimljivo kazati kako je, u interpretaciji moje mame, kraj opere (u libretu se zove „*Zakletva*“) u kojem se maše nacionalnom zastavom i pjeva „Za domovinu, u boj, u boj!“ uvijek bio popraćen gromoglasnim ovacijama i ustajanjem svih gledatelja te je sama opera izazvala itekakv nacionalni naboj u zapravo vrlo kriznoj situaciji. Indikativno je kazati kako ponekad i umjetnost može biti sredstvo jačanja kolektivnog identiteta.

posredstvom sportskog terena te su iznova dokazali kako se nacionalna identifikacija čak i u periodu relativno male krize može događati odnosno događa se u polju sporta.

Predstavio sam vrlo značajan, relativno svjež i indikativan primjer revizionizma u sportu, no to je samo jedan od mnogih primjera u kojima se interpelira sa sjećanjem koje podsjeća na ratni i traumatični period hrvatskog društva, a odnosi se na, jednostavno kazano, ideologiju odozdo. Nameće se pitanje zašto je dvadeset godina nakon Domovinskog rata dijelu društva koji se vezuje uz sport potrebna identifikacija koja se vezuje uz agresivno „bildanje“ nacionalističkih elemenata. Što je to što u mirnodopskom razdoblju navodi sportske aktere u obliku igrača ili navijača da svoj poželjni nacionalni identitet obogaćuju predstavom takvih konstrukcija koje sa sobom donose antagonističke i moralno negativne postavke karakteristične za ratno, ili bar vrlo društveno napeto stanje? Je li to neukost, osnaživanje kolektivnog identiteta, puka potreba za dokazivanjem odnosno pokazivanjem sposobnosti iskazivanja nacionalnog naboja ili jednostavno tradicija koja je u modernom društvu već trebala iščeznuti uz pomoć političke i pravosudne intervencije?

5.Sport kao ritual/teren kao mjesto sjećanja

U ovom poglavlju pokazat ćemo zašto je upravo polje sporta idealan poligon za manifestaciju i osnaživanje nacionalnog identiteta preko drugosti odnosno preko granice koja uvjetuje simboličku imaginaciju zajednice . Uz pomoć teoretskih postavki teoretičara rituala i sjećanja pokazat ćemo zašto se sport može usporediti sa komemorativnom djelatnošću koja postaje nositeljem političkih potencijala nastalih prije više od trideset godina. Također, predstaviti ćemo rezultate proučavanja navijačkih praksi u mikro zajednici koji nam pružaju jedinstven uvid u snagu sporta kao „spremnika“ i „okidača“ antagonističkih identifikacijskih elemenata i nositelja konstruiranih sjećanja.

5.1. „Zašto baš sport?“

Sport je, kao što je navedeno, jedan od Bourdieovih polja pod utjecajem meta polja moći odnosno profita. Možemo ga, s perspektive istraživanja svakodnevice, smjestiti i u kontekst drugih aspekata poput kulture ili obrazovanja. Nameće se pitanje zašto je baš polje sporta na prikazani način podložno političkoj manipulaciji kojom se transformiraju i modificiraju moralne vrijednosti društva. Zašto na toj razini primjerice umjetnost ili neovisni medijski sadržaj ne može biti nositeljem takvih značenja?

Umjetnost u vidu glazbe, slikarstva, kazališta i ostalih performativnih oblika također može „na površinu“ izvlačiti obilježja i simbole koji retradicionaliziraju. Uzmimo za primjer Marka Perkovića Thompsona čija je glazba prepuna ustaških obilježja. On ne preže pred evokacijom ustaških simbola i spornih povijesnih događaja čime također seže u ograničavajuću tradiciju pa se njegovom glazbom identificiraju mnogi Hrvati koji svoj nacionalni identitet

stvaraju i modificiraju podsjećanjem na povijesni konflikt odnosno preko suprotstavljene drugosti. Njegovi koncerti privlače publiku svih uzrasta koja se gotovo uvijek i u velikoj većini koristi ustaškom ikonografijom. Problematična je ovdje sloboda izražavanja i povijesna odgovornost kojima popularni pjevač nastoji opravdati povijesni revizionizam prisutan u njegovim tekstovima. Čini se kako okuplja mase oko potrebe za ograničavajućom i negativnom identifikacijom pri čemu jača simbolička moć zajednice posredstvom podsjećanja na svježi i očito neriješeni sukob, no ono što itekako „upada u oči“ je njegova sposobnost odgajanja novih generacija u duhu mržnje i prolongacije sukoba. Hrvatski reprezentativni sport također sudjeluje u tom procesu jer domaće reprezentativne utakmice uvijek produciraju njegovu glazbu te posebno domoljubnu pjesmu „Lijepa li si“ što pokazuje korelaciju atmosfere sportskog terena i koncerata spomenutog glazbenika. Elaboracija Thompsonova opusa i njegov utjecaj na perpetuaciju antagonizama zahtijeva prostor novog diplomskog rada, ali se zasigurno možemo složiti da njegov glazbeni i simbolički rad po mnogočemu ulazi u domenu retraditionalizacije i etno-historicizma po principu negativnih, ali, možemo kazati, i homogenizirajućih praksi kojih se ni politika, koja također iskorištava njegovu glazbu, ne bi posramila. Ipak, sloboda izražavanja u glazbenoj praksi, njegova ideološka tradicija, kao i činjenica da je akter u polju umjetnosti koje se uvelike razlikuje od polja sporta, ne dopušta nam da njegov utjecaj izjednačimo sa političkim utjecajem u sportu. On je pojedinac koji u velikoj mjeri okuplja mase upravo zbog svoje ideološke i ratne pozadine, a tek nakon toga zbog glazbe pa je sasvim logična i razvidna njegova popularnost kod uglavnom vrlo desno orijentiranih skupina koje imaju potrebu vrlo često revitalizirati simboličku snagu hrvatstva. Slično je i kod desničarskih komemorativnih praksi kod kojih je također prepoznatljiva fašistička i ustaška simbolika te vrlo mali stupanj tolerancije naspram različitih odnosno opozicijskih političkih i društvenih pozicija. Spomenut ću ovdje komemoraciju Dana pobjede, Oluje i domovinske zahvalnosti koji se konkretno u Čavoglavama održava 8.5. i odiše atmosferom agresivnog hrvatstva. Ipak, treba reći da je to politički konstruirani događaj koji se konkretno vezuje na Domovinski rat pa je mnogo lakše shvatiti zašto se izdiže (re)tradicionalni diskurz.

Možemo spomenuti i nedavne polemike vezane uz kazališnu trilogiju „Trilogija o hrvatskom fašizmu“ relativno novog riječkog intendanta Olivera Frljića, koji je na sebe navukao bijes mnogih dežurnih moralnih vertikala koji brane sve hrvatsko te poglavito branitelja. Sve predstave redom polemiziraju ulogu Hrvata u predratnom, ratnom i poratnom nasilju te kritiziraju ulogu Crkve kao institucije u konstrukciji hrvatstva. Općenito predstavljaju negativne aspekte hrvatstva koji su doveli do sadašnjeg društvenog stanja u kojem vladaju homofobija, ksenofobija i izgleda potrebna i trajna podjela na crvene i crne. Kritike njegovog rada sežu i do vrijeđanja na etničkim i rodnim temeljima pa možemo zaključiti kako i kazalište posljedično „izvlači“ ograničavajuće tradicionalne značajke.

Što se tiče tiskanih medija, treba samo prolistati *Hrvatski tjednik*, izrazito desno orijentiranu novinu koja promiče ustaštvo i svaki pokušaj pomirenja odnosno normalizacije odnosa sa Srbijom identificira kao velikosrpske težnje hrvatskih političara, kako bi shvatili da se i na osnovama medijske slobode mogu reproducirati negativna značenja. Indikativno je i da su autori *Hrvatskog tjednika* posvetili Josipu Šimuniću mnogo prostora u kojem je pokušao opravdati svoje postupke. Posvećene su mu i dvije naslovnice, a iz tekstova je sasvim prepoznatljivo kako su mu autori itekako naklonjeni jer su ga predstavili kao branitelja hrvatstva.

Ipak, ne možemo kazati da nijedno od opisanih polja sadrži političke potencijale poput sporta. Osobno smatram da razlozi leže u velikoj popularnosti i globalnoj rasprostranjenosti tog polja. O sportu se masovno čita i piše, gleda se neposredno ili posredstvom TV-a i sličnih medija. Relativno je jeftin i vrlo dostupan način zabave pa je navijačka tradicija itekako usustavljena. Osim toga, u sportu, koji je postao javna sfera, poželjno je navijati i izražavati se, a mase uključene u sport na svakodnevnoj bazi itekako premašuju broj ljudi zainteresiranih za, primjerice, predstave ili koncerte koji ulaze u domenu skupljih i rjeđih oblika razonode. Hrvatska povijest pokazuje da je sportski teren također i prostor obračunavanja društvenih skupina sa vladajućim strukturama i mjesto pregovaranja značenjima.

Jednostavno, ključ leži u popularnosti sporta koji to duguje komodifikacijskim silama opisanim u trećem poglavlju, ali i u dugoj tradiciji „koketiranja“ sporta i politike. Sportske mase

vrlo lako postaju zavedene, ali tako je i sa naoko neovisnim interesnim skupinama koje u simbolizaciji otpora vrlo često zapravo podržavaju hegemoniju.

5.2. Simboličko navijanje i sjećanje (simbolički revizionizam)

Teza ovog rada jest da je sport nepresušan izvor poželjnog odnosno nepoželjnog sjećanja ili pamćenja. Shodno tome, treba elaborirati i raščlaniti pojmove identiteta i pamćenja koji su presudni u stvaranju poželjnih odnosno potrebnih nacionalnih obilježja. John R. Gillis, kulturalni i društveni povjesničar, posebno se bavio odnosom ova dva nestalna pojma. Autor piše kako paralelni životi ova dva pojma ukazuju na činjenicu kako ideja identiteta ovisi o pamćenju i, naravno, obrnuto. Središnji smisao svakog individualnog ili kolektivnog identiteta, osjećaj nepromjenjivosti kroz prostor i vrijeme, održava se pamćenjem. U isto vrijeme, pretpostavljeni identitet definira ono što je zapamćeno pa je potrebno zaključiti kako identitet i pamćenje nisu fiksni elementi, već reprezentacije ili konstrukcije stvarnosti, prije subjektivni nego objektivni fenomeni današnjice. Sjećanja su promjenjiva te ih neprestano modificiramo kako bi shvatili svijet u kojem živimo ili kako bi artikulirali identitete koji su poželjni (Gillis 2006: 168). Rad sjećanja je poput svakog drugog fizičkog ili mentalnog rada, ovisan o klasnim i rodnim odnosima te odnosima moći koji određuju tko, što i zašto treba zapamtiti ili zaboraviti (Le Goff 1992: 98,99 u Gillis 2006). Sjećanje mora biti reinterpetirano kako bi odgovaralo potrebi za novim identitetom.

Smatram da je upravo uloga ideologije određivanje i nametanje poželjnog sjećanja koje posljedično dovodi do formacije i modifikacije kolektivnog identiteta. Dosadašnja razrada pokazala je kako se hrvatska povijest dijelom temelji i na značenjima i vrijednostima koje su konstruirane u polju sporta već na početku devedesetih godina od strane političkih elita vođenih Franjom Tuđmanom. Stvoreni su uvjeti za stvaranje kolektivnog pamćenja koje po Janu Assmannu funkcionira na dva načina: u modusu utemeljujućeg sjećanja koje se odnosi na

podrijetlo odnosno dugotrajnost i prava nacije te u modusu biografskog sjećanja koje se odnosi na vlastita iskustva i okvirne uvjete u kojima su ta iskustva nastala (2006: 64). Polje sporta nositelj je oba modusa. Referiranje na porijeklo događa se u svakoj ekspresiji ustaštva s obzirom da ustaški pokret na neki način pokazuje kontinuitet želje i potrebe za samostalnom državom, a osim toga i mogućnost hrvatskih sportaša da „konačno nastupaju za svoju zemlju“ pokazuje dugu povijest obveze sportaša da predstavljaju neku drugu i njima stranu zajednicu.

Što se tiče biografskog sjećanja u vidu minule prošlosti, Domovinski rat pružio je potencijal razvitka okvirnih uvjeta i doživljaja vlastitih iskustva prema kojima se kolektivno pamćenje i dalje legitimizira. Radi se i o dvosmjernom procesu identifikacije kod navijača. Hrvatske navijačke skupine, *Bad Blue Boysi*, *Torcida* i *Armada* komemoriraju sudjelovanje svojih pripadnika u Domovinskom ratu i, između ostalog, na tim temeljima grade opozicijsko navijanje sa suprotstavljenim navijačima drugih nacija, poglavito srpskim čija je uloga u ratu također bila značajna (Lalić i Wood 2014: 119) Oni fiksiraju svoje sjećanje u posebnom periodu antagonizma i održavaju ga „svježim“ upravo složenim procesom komemoracije. Jačaju nacionalni identitet posebnom kulturom sjećanja i plasiranjem poželjnog sjećanja postavljaju se u konfrontiranu poziciju sa elementima antagonističke drugosti. Jednostavno, povijest je izvor navijačkih antagonizama u slučaju hrvatskih i srpskih navijačkih skupina koje u kontekstu suprotstavljenih sportskih ekipa nisu izolirane društvene grupe, što će pokazati i istraživanje.

Sportski teren postaje mjesto sjećanja koje nalikuje na muzej, ali muzej negativnih vrijednosti koje moraju biti rehabilitirane i oživljene jer zapravo više ne postoje odnosno ne bi trebale postojati. Sport mora podsjećati na ono što ulazi u sam nacionalni identitet, iako to ne postoji kao glavna odrednica nacije. Čini se kao da pokušavamo biti ono što jesmo preko onog što više nismo, niti smo možda ikada bili.

5.3. Istraživanje - navijačke prakse u mikro zajednici

Kako bih došao do korisnih saznanja vezanih uz prezentaciju očito potrebnih, ali i negativnih tradicionalnih elemenata u polju sporta, pristupio sam istraživanju odnosno razgovoru sa članovima riječke sportske zajednice odnosno ljudima iz riječkog sporta s kojima se autor ovog rada susreće na gotovo svakodnevnoj bazi. Radi se o trenerima, igračima, ostalim djelatnicima i navijačima riječkih rukometnih, odbojkaških, košarkaških i nogometnih klubova u čijoj se okolini često nalazim, a motivirala me percepcija naoko vrlo male povezanosti državne političke ideologije i riječkog sporta jer sam u tom diskurzu, u koji sam uključen kao igrač i navijač, vrlo rijetko doživljavao ekspresije ustaških i ksenofobičnih elemenata. Mogu spomenuti subjektivno iskustvo prijateljske utakmice u kojoj sam, sportski suprotstavljen austrijskom drugoligašu, sa tribina trsatske Dvorane mladosti doživio povik „Igrajte ustaše“ koji me zaista iznenadio, ali mu nisam pridavao mnogo pažnje pošto se radilo o izoliranom primjeru. Također, za istraživanje je bitan i politički položaj Rijeke kao grada sa tradicionalno lijevim biračkim tijelom koji je u neformalnim i političkim krugovima često nazivan „crvenom Rijekom“ uz aluziju na antifašističku tradiciju ovih prostora. Pritom ne mislim općenito okarakterizirati Riječane kao nedomoljubne građane, ali zdravorazumskim pristupom zaključujem da bi manifestacija ustaštva i agresivnog razlikovanja u takvom kontekstu bila svedena na minimum.

Činjenica je da se u kontekstu istraživanja radi o predstavnicima regionalnog sporta, a moja glavna preokupacija je navijačko pa i igračko ponašanje u međunarodnim reprezentativnim susretima. Stoga sam u razgovoru sa sudionicima istraživanja odlučio istražiti njihove prakse navijanja za međunarodne sportske predstavnike odnosno reprezentacije. Pojedinačno sam razgovarao sa šesnaest sudionika istraživanja koji su na različite načine uključeni u riječki sport. Linija razgovora kretala je od razumijevanja društvenog konteksta i specifičnih uvjeta i perspektiva u kojima sudionici žive i rade s naglaskom na neke njihove interese u raznim poljima svakodnevice poput kulture i obrazovanja.

Njih devet od šesnaest (trinaest muškaraca i tri žene) je akademski obrazovano, a još pet ih trenutno pohađa razne fakultete. 15 od 16 ispitanika na pitanje o ustaštvu odgovorilo je u negativnom smislu, osuđujući manifestacije ustaštva u kontekstu svakodnevice i prikazujući takve prakse kao vrlo negativne za ugleda države u zapadnom svijetu. Također, okarakterizirali su svako „vraćanje u prošlost“ kao prepreku prosperitetu države koja je, po njima, a i po autoru ovih redaka, gospodarski i moralno zaostala s obzirom na europski krug država u čijem se rangu želi samo-pozicionirati. Jedan ispitanik, inače odbojkaš u ranim dvadesetima identificirao je manifestacije ustaštva kao pozitivne jer je „ponekad korisno pokazati kako Hrvati imaju odgovor na četničke provokacije“ te je u poziciju takvih „korisnih praksi“ smjestio i njemu vrlo drag opus M. P. Thompsona. Još dva ispitanika slušaju i vole Thompsonovu glazbu, ali je karakteriziraju domoljubnom glazbom koja je vrlo žestoka i po njima spada u krug najkvalitetnije hrvatske *rock* i *metal* glazbe. Većina ispitanika ne sluša Thompsona i o njemu nema mišljenje, a troje ga čak i ne voli jer po njima predstavlja ultra desnu političku struju.

Zanimljivo je da devet ispitanika podržava Olivera Frljića i njegove kontroverzne postupke na mjestu intendanta riječkog kazališta što opravdavaju Rijekom kao izrazito liberalnim gradom, iako samo 3 od 16 ispitanika ima praksu odlaska u kazalište ili muzeje (frekventnost odlaska u takve institucije nije parametar). Tri sudionika su po tom pitanju potpuno indiferentna, a četvoro ih izražava negativan odnos prema spomenutom intendantu. Dvoje (od onih koji u kazalište odlaze) smatraju da su njegove predstave i prosvjedne akcije „mrlja“ na tradiciji Hrvata i Hrvatske, dok preostalih dvoje objašnjavaju svoje negodovanje sintagmom „što mu to sve treba“.

Što se tiče praćenja medija, petnaest ispitanika čita dnevne novine *Novi list*, dok jedna ispitanica ne čita tiskane novine pa informacije pronalazi na internetskim portalima, što je praksa i devetero drugih ispitanika. Svi su sudionici, u manjoj ili većoj mjeri, konzumenti TV sadržaja, a čak osmero ispitanika preferira sportski sadržaj na specijaliziranim programima. Na pitanje o političkom opredjeljenju odnosno odabiru političkih opcija jedanaest sudionika je pristalo odgovoriti, dok je sedmero preciziralo političku stranku koja im „odgovara“. Uopćeno

možemo kazati da ih deset pripada lijevim, a samo jedan, onaj isti koji identificira koristi ustaštva, pripada desnim političkim opcijama.

Dosadašnja prezentacija istraživanja na relevantan način kontekstualizira habitus ispitanika čije je pojašnjenje važno za daljnje proučavanje percepcije hrvatskog sporta i praksa navijanja, a istovremeno prikazuje uvodna pitanja koja „pripremaju teren“ za ona o sportu te služe za „zagrijavanje“ ispitanika. Svih šesnaest sudionika prate sport, odlaze na sportske utakmice, o sportu čitaju, a najviše prakticiraju praćenje sportskog TV sadržaja. U zajednici sudionika istraživanja najviše se prati nogomet, a razlozi toga objašnjavaju se popularnošću nogometa i kvalitetom hrvatskih nogometaša. Drugi sport po praćenju je rukomet, a treći, pomalo iznenađujuće, tenis. Na pitanje o prepoznatljivosti političkih upada u polje sporta 14 od 16 ispitanika odmah je identificiralo Hrvatski nogometni savez i zagrebački Dinamo te Zdravka Mamića kao glavne krivce za stanje u hrvatskom nogometu. Također, njih sedam je identificiralo Zorana Gobca, predsjednika rukometnog saveza, kao osobu koja na monopolistički način, sličan Mamiću, vlada hrvatskim rukometom. Općenito, politička manipulacija u sportu ocijenjena je negativno jer po mišljenju svih šesnaest sudionika sport ne smije imati veze s politikom. Samo su dva ispitanika kazala kako je jedina funkcija politike u sportu financiranje.

Navijanje svih sudionika uključuje simbole – majice, šalove i kape sa kockicama i amblemima saveza. Dva ispitanika u navijanju uvijek nose vaterpolske kapice hrvatske reprezentacije. Troje sudionika kažu da se tako odijevaju jer se na taj način simbolički identificiraju sa masom navijača te sa igračima. Dvoje ih to čini kako bi pokazali nacionalni ponos, a osmero navodi kombinaciju tih dvaju razloga. Tri sudionika to čini zato jer to čine i svi ostali navijači. Također, njih sedmero kazalo je kako se kod važnijih reprezentativnih susreta boje nacionalnim bojama u vidu zastave ili grba s kockicama. Dolazimo do najvažnijeg djela istraživanja koje se bavi manifestacijom ustaštva i ksenofobije na sportskim terenima kod samih sudionika. Iako je velika većina njih negativno okarakterizirala općenitu prisutnost ustaških simbola, razgovor je pokazao da se većina njih koristi upravo ksenofobnom i ustaškom retorikom, ali samo kada su suprotstavljeni simboličkoj drugosti. Konkretno pitanje o navijanju kod reprezentativnih susreta Hrvatske i Srbije pokazalo je kako se navijači mogu simbolički

mobilizirati i preuzeti šovinističke karakteristike kada im je nacionalni identitet ugrožen posredstvom povijesnih događaja i konstrukcija, naravno, uz obavezne političke i ideološke motivacije koje smo prepoznali u samom radu.

Tri sudionika su kazala da u opisanom kontekstu (Hrvatska protiv Srbije) bez ikakvih moralnih problema koriste uzvike „Za dom, spremni“ i „Igrajte ustaše“ kada su uklopljeni u masu navijača i konfrontirani sa srpskim navijačima, ali su takvu retoriku smjestili u domenu pomalo neozbiljnog i nevinog navijačkog suprotstavljanja. Isti sudionici objasnili su kako nikada ne koriste ksenofobne uzvike koji vrijeđaju tradiciju i nacionalnu pripadnost konfrontiranih navijača neovisno radi li se o gledanju utakmica na TV-u ili navijanju na sportskom terenu. Četiri ispitanika u tom kontekstu koriste se i ustaškom retorikom te su u svoj repertoar dodali i koračnicu „Evo zore, evo dana, evo Jure i Bobana“, ali pritom se služe i agresivnim porukama koje vrijeđaju Srbe, a to su „Ubij Srbina“ i „Srbe na vrbe“. Jedan je ispitanik istaknuo poseban osjećaj mržnje koji osjeća kada se nalazi u masi navijača koja je konfrontirana sa srpskim, ali i bosanskim navijačima. Još je troje ispitanika kazalo kako je moguće da su koristili ustašku i ksenofobnu retoriku, ali samo u slučaju u kojem ih „ponese“ masa ili u šali, prilikom ironiziranja navijačkog nadmetanja koje smatraju glupim. Ostalih petero ispitanika kazali su kako nikada nisu manifestirali ustaštvo i ksenofobne poruke u sportskom kontekstu, a troje (dvije žene) ih je posebno naglasilo negativne aspekte takvih praksi u normalizaciji odnosa, općem stanju društvenih vrijednosti i odnosu međunarodne zajednice prema Hrvatima.

Istraživanje pokazuje da sportska konfrontacija sa ekipama koje predstavljaju drugost, u smislu povijesno konstruiranih razlika i antagonizama, gotovo uvijek biva spremnikom agresivnih elemenata i pomalo nasilne diferencijacije. Iako je prošlo dvadeset godina od oružanog sukoba, simbolički konflikt još uvijek je potreban i prisutan, a sportsko nadmetanje pogodan je prostor upravo za izraz antagonizama. Zaključujem kako je više od polovice ispitanih pokazalo da je društveni habitus prilično zanemariva postavka u agresivnoj identifikaciji te kako se oružani sukob „pretočio“ u potrebu simboličke imaginacije zajednice kontinuiranom potrebom za dokazivanje superiornosti u polju sporta odnosno na mjestu na kojem se komemorativna praksa događa na specifičan i simbolički nasilan način. Ksenofobija i ustaštvo latentno su prisutni kod

ispitanih navijača te „na površinu“ izlaze u trenutku kada se nacionalni identitet susreće sa elementima koji ga ugrožavaju odnosno kada su suprotstavljeni drugom identitetu koji je povijesno konfrontiran sa prvim. Vremenski odmak očito nije kriterij smanjena manifestacije negativnih simbola, a jedini pozitivni zaključak je činjenica da samo jedan od šesnaest ispitanika koristi ustašku retoriku u konfrontaciji sa reprezentativnim vrstama koje nisu s područja bivše Jugoslavije.

Uglavnom, razgovori su pokazali kako je sport u posebnom kontekstu spremnik elemenata koji služe u nacionalnoj identifikaciji preko drugosti koja simbolički prijeti opstanku prvog. Čini se kao da rat ne smijemo zaboraviti jer je glavni element naše samo-percepcije i identifikacije pa, rječnikom Pierrea Nore (2006.), postajemo zajednica pamćenja.

6. Zaključak

S obzirom na teoretsku bazu, proučavanje povijesnih događaja i istraživanje dolazimo do zaključka da je sport, kao moderan i vrlo dostupan fenomen u specifičnom društveno-političkom kontekstu, medij političkih poruka te revitalizacije tradicije i čini se kako spada u domenu političkog prostora koji se značenjima puni „odozgo“ i odozdo“. U smislu Hrvatske, politička praksa nameće, izgleda, negativne elemente i puni polje sporta kontradiktornim obilježjima kojima se građani uključeni u sam sport, služe u nacionalnoj identifikaciji i to vrlo često preko konstitutivne i suprotstavljene drugosti. Mnogi autori koji se bave odnosom sporta i nacionalne identifikacije na ovom području, poglavito Dario Brentin, prepoznali su dvosmjernan te vrlo plodan odnos navedenih aspekata koji seže u predratnu povijest i nastavlja retradicionalizirati. McLuhanovskim rječnikom možemo kazati „medij je sport“ jer izaziva specifično društveno ponašanje koje se nalazi u diskontinuitetu sa prozapadnim državnim politikom baziranom na postavkama antifašizma.

Ne možemo kazati kako sport pritom gubi svoja pozitivna obilježja u obliku zdravog nadmetanja, društvene participacije, razvijanja tjelesnosti i zdravog duha, ali činjenica da se u posebnim okvirima sport koristi u obliku nekontrolirane i necenzurirane javne sfere dovodi nas do potencijalnih opasnosti koje se prije svega manifestiraju u posebnim uvjetima sportskog terena itekako povezanim s vladajućom logikom kapitalizma. Sportska prošlost, u mnogočemu neodvojiva od rata što je pokazala i sama razrada, trebala je dosada ukazati na potencijalne opasnosti vezane uz sportski teren. Ipak, hrvatski sport je trajno zaražen gotovo agresivnom desnom ideologijom pa se u periodu od proteklih dvadeset godina vrlo često događaju manifestacije antagonističkih poruka temeljenih na nacionalnom identitetu koji opasno „kuketira“ s fašizmom.

Istraživanje prisutnosti fašističkih i antagonističkih obilježja u navijanju sportske mikro-zajednice pokazalo je kako su ljudi, koji nisu nosioci desne ideologije i koji vrlo kritički pristupaju tradiciju ustaštva odnosno fašizma, također latentni nosioci ustaških i fašističkih obilježja koja se

manifestiraju u slučaju sportskog suprotstavljanja reprezentativnim vrstama koje postaju nosioci konfliktinih identiteta i obilježja konstruiranih u međunacionalnoj povijesti. Možemo zaključiti kako je nacionalni identitet u sportu našao izvrstan i nimalo porozan medij identifikacije preko drugosti.

Trebalo bi „politikom odozgo“ poduzeti drastične mjere kako bi u kontekstu Hrvatske, ali i prostora bivše Jugoslavije, postalo moguće obrazovanjem i raznim drugim pacifizacijskim praksama doći do stanja u kojem sport prestaje biti medij izražavanja međunacionalnih antagonizama. Inače, možemo slobodno nastaviti kazivati kako Hrvatima i kontekstu hrvatskog sporta povijest nije učiteljica života. Ipak, školski udžbenici kao neizostavni element obrazovnih struktura, većinu svog prostora posvećuju hrvatskoj povijesti prije Domovinskog rata i uopće ne polemiziraju tradiciju ustaštva koje bi zaista trebalo biti tretirano kao nacionalsocijalizam u njemačkom kontekstu. Interesi državne politike očito nisu usmjereni ka rješavanju problema prezentacije fašističkih i ustaških obilježja i to ne samo u, za ovaj rad najvažnijoj, domeni sporta. Nije tajna da ustaštvo neprestano izaziva rasprave u društvu, paralelno sa frekventnošću prezentacije samih simbola u javnoj sferi. Valja spomenuti nedavni slučaj uklanjanja pozdrava „za dom spremni“ sa spomenika splitskoj bojni HOS-a koja nosi ime Rafaela Bobana³². Maskirani policajci zakon su štitili maskirani u noćnim satima, a razlog tome je izbjegavanje neželjenog uznemiravanja građana odnosno izbjegavanje mogućih i vrlo vjerojatnih sukoba. Navedeno pokazuje da politika ne može odnosno, što je mnogo vjerojatnije, ne želi izaći na kraj sa društvenim „tumorom“ u obliku ustaštva jer je demokršćanskim silnicama, koje u pravilu vladaju institucijama hrvatskog sporta od osamostaljenja države, u interesu već ustaljena i pomalo dosadna i ograničavajuća podjela na crvene i crne koja itekako ide u prilog hegemoniji.

Subjektivno rješenje u obliku nekakih praksi otrećivanja i dolaska u treći prostor koje je predstavio Lefebvre (1998, 1991) možda je korisno i postojano u vidu nadilaženje navedenih ograničenja po principu otuđenja od samog sporta kao sredstva političke manipulacije, ali se

³² U Pogled. Magazin subotom. Godina 13, broj 602. Novi List. Rijeka. 7.2.2015., „Za civilizaciju nesprenni“, Ladislav Tomičić.

radi o pojedinačnom procesu koji ne nadilazi problem kolektivne odgovornosti za stanje na sportskim terenima. Jedino potpuno preuzimanje političke odgovornosti, pod uvjetom da za to postoji politička volja koja bi time i pokušala razbiti negativne percepcije međunarodne zajednice, može dovesti do društvenog stanja u kojem se ustaštvo predstavlja kao izrazito negativan i, u slučaju ekspresije, zakonski kažnjiv fenomen. Nemojmo zanemariti i kućni odgoj gdje se također mogu stvoriti negativni stavovi i predrasude nabijene negativnim emocijama koje se u određenim trenucima, kad netko misli suprotno, mogu i fizički braniti. Zrelo društvo bi od „malih nogu“ trebalo učiti djecu komunikaciji, toleranciji i empatiji. Čini se ipak kako je za to potrebna transformacija općenitog društva i vladajućih moralnih vrijednosti.

No, upravo povijest među utjecaja sporta i politike dijelom prikazana u ovom seminaru pokazuje da je društvena promjena moguća u korelaciji ovih dvaju domena. Možemo li možda korijenitom promjenom sportskog odgoja i obrazovanja odnosno modificiranjem sportskih moralnih vrijednosti utjecati na zdravlje društva i adaptaciju politke? S obzirom da u suštini politika financira sport teško je tako nešto očekivati, no uzmemo li u obzir već navedene potencijale „politike odozdo“ vidljive u kontekstu sporta, ostaje nam bar se nadati.

7. Literatura

Althusser, Louis: *Ideologija i ideološki aparati države. Proturječja suvremenog obrazovanja*. Ur. Flere. S. Radna zajednica republičke konferencije Saveza socijalističke omladine. Zagreb. 1986.

Anderson, Benedict: „*Imagined Communities*“. U Katunarić, Vjeran: *Sporna zajednica, nove teorije o naciji i nacionalizmu*. Zagreb 2003.

Andjelić, Neven: „*The Rise and Fall of Yugoslavia. Politics and Football in the Service of Nation(s)*“. U *Sudosteurupa* vol. 62, no.2. 2014.

Ang, Ien: *Living Room Wars: Rethinking Media Audiences for a Postmodern World*. London i New York. Routledge. 1996.

Ashplant, T.G., Dawson, Graham, Roper, Michael: *The politics of War Memory and Commemoration*. New York. Routledge. 2000. U Banjeglav, Tamara „*Conflicting Memories, Competing Narratives and Contested Histories in Croatia's Post-War Commemorative Practice*“. *Politička Misao* 49:5. 2012. (7-31)

Assmann, Jan: „*Kultura Sjećanja*“. U Brkljačić, M i Prlenda, S.: *Kultura pamćenja i historija*. Golden marketing. Zagreb. 2006.

Billig, Michael. *Banal Nationalism*. London: Sage Publications, 1995.

Biti, Ozren: „*Ruka na srcu kao izraz narodne duše*“. *Nova Croatia* 2:2. 2008- (139-50)

Bodin, D., Robene, L., Heas, S.: *Sport i nasilje u Europi*. Knjiga trgovina. Zagreb. 2007.

Bordieu, Pierre: „*Distinkcija. Društvena kritika suđenja*“. Antibarbarus. 2011

Brentin, Dario: „*A 'festival of primitivism' or an expression of the 'national soul'?* „– neobjavljeni članak

Brentin, Dario: „*Now You See Who Is a Friend and Who an Enemy*“. *Sport as an Etnopolitical Identity Tool in Postsocialist Croatia*. U *Sudosteurupa* vol. 62, no.2. 2014.

Brkljačić, Maja i Prlenda, Sandra: *Kultura pamćenja i historija*. Zbornik radova. Golden Marketing- Tehnička knjiga. Zagreb. 2006.

Galijaš, Armina: *Football as a Political Passion. Football and the Political Life of Bosnian Serbs after the Dissolution of the SFRY*. U *Sudosteurupa* vol. 62, no.2. 2014.

Gellner, Ernest: *Nacije i nacionalizam*. Politička kultura. Zagreb. 1998.

Gillis, John R.: „*Pamćenje i identitet: Povijest jednog odnosa*“. U Brkljačić, M i Prlenda, S.: *Kultura pamćenja i historija*. Golden marketing. Zagreb. 2006.

Giulianotti, Richard: *Football. A Sociology of the Global Game*. Cambridge 1999.

Goldblatt, David: *The Ball is Round: A Global History of Football*. London 2007.

Elias, Norbert i Dunning, Eric: *The Quest for excitement: Sport and Leisure in the Civilizing Process*. Blackwell. Oxford. 1986

Hall, Stuart: „*Kome treba identitet*“. U *Politika teorije, zbornik rasprava iz kulturalnih studija*. D. Duda. Disput. Zagreb. 2006.

Hobsbawm, Eric: *Nacije i nacionalizam. Program, mit, stvarnost*. Erasmus biblioteka. Zagreb. 1993.

Hutchinson, John i Smith, Anthony D.: *Nationalism*. Oxford University Press. New York. 1994.

Katunarić, Vjeran: *Sporna zajednica. Nove teorije o naciji i nacionalizmu*. Jesenski i Turk. Zagreb, 2003.

Lalić, Dražen i Wood, Shay: „*Football Hooliganism in Croatia: A Historical and Sociological Analysis*“. U *Sudosteurupa* vol. 62, no.2. 2014.

Lasch, Christopher: *Narcistička kultura*. Naprijed. Zagreb. 1986.

Lefebvre, Henri: *The Production of Space*. Blackwell. Cambridge center. 1991.

Lefebvre, Henri: *Kritika svakidašnjeg života*. Naprijed. Zagreb. 1988.

Le Goff, Jacques: *History and Memory*. Columbia University Press, New York. 1992.

Nora, Pierre: „Između pamćenja i historije. Problematika mjesta“. U Brkljačić, M i Prlenda, S.: *Kultura pamćenja i historija*. Golden marketing. Zagreb. 2006.

Perlman, Freddy: *Reprodukcija svakodnevnog života*. 1969.

Sudosteuropa vol. 62, no.2.: *Journal of Politics and Society*. Zbornik radova. IOS. 2014.

Siapera, Eugenia: *Cultural diversity and global media*. Wiley – Blackwell. London. 2010.

Smith D., Anthony: *Nations and Nationalism in a Global Era*, Cambridge 1995.

Vrcan, Srđan: *Nogomet – politika – nasilje. Ogledi iz sociologije nogometa*. Jesenski i Turk. Zagreb, 2003.

8. Popis izvora

1. Razlozi objektivno slabijeg turnira na Olimpijskim Igrama

<http://www.tportal.hr/sport/OI2012/205901/10-razloga-zasto-gledati-nogomet-na-Olimpijadi.html> (7.3.2015.)

2. Kategorija „Hrvatski nogometaši i treneri u inozemstvu“ portala Index.hr

<http://www.index.hr/sport/tema/12.aspx> (22.3.2015.)

3. Izvještaj o političkoj provokaciji s nogometne utakmice Poljska - Rusija

<http://www.whoateallthepies.tv/fail/127974/russia-reported-to-uefa-over-colossal-this-is-russia-banner-unfurled-against-poland-in-warsaw.html> (7.3.2015.)

4. Objava Titove smrti na utakmici Hajduk – Crvena Zvezda

<https://www.youtube.com/watch?v=bkarwj8gPCc> (18.3.2015.)

5. Forbesova lista 50 najvrjednijih sportskih ekipa

<http://www.forbes.com/sites/kurtbadenhausen/2014/07/16/the-worlds-50-most-valuable-sports-teams-2014/> (1.2.2015.)

6. Intervju s Ivanom Ergićem, bivšim nogometašem

<http://lemondediplomatique.hr/ivan-ergic-profesionalni-sport-i-nacionalizam/> (22.2.2015.)

7. Izvještaj o neredima s nogometne utakmice Italije i Hrvatske u Milanu

<http://www.novilist.hr/Sport/Nogomet/Kaos-nastavljen-i-van-stadiona-Razbijani-automobili-mnogi-opljackani> (21.3.2015.)

8. Izjave službenih osoba HNS-a vezane uz navijačke nered u Milanu

<http://m.goal.com/s/hr/news/6260591> (21.3.2015.)

9. Informacije o marketinškom potencijalu Superbowla

<http://sport.hrt.hr/270777/super-bowl-tvornica-novca> (17.3.2015.)

10. Web stranica odbojkaške Lige prvaka

<http://www.cev.lu/Competition-Area/competition.aspx?ID=736&PID=1345> (23.3.2015.)

11. Indeksov članak o sportašima kao hrvatskom izvoznom proizvodu

<http://www.index.hr/sport/clanak/sportasi-kao-hrvatski-brend-u-europskoj-uniji/686197.aspx>
(23.3.2015.)

12. Intervju Željka Jovanovića

<http://kaportal.hr/jovanovic-sport-ambasadori-navijaci> (15.3.2015.)

13. Pet utakmica koje su promijenile svijet - CNN

<http://edition.cnn.com/2011/SPORT/football/01/05/iraq.asia.six.games/> (22.3.2015.)

14. Cijeli video navijačkih nereda na maksimirskom stadionu 1990.

<https://www.youtube.com/watch?v=4YSI3yCIOWI> (1.2.2015.)

15. Adem Ljajić ponovo odbija pjevati sprsku himnu

<http://www.index.hr/sport/clanak/ljajic-po-starom-jedini-nije-pjevao-himnu-srbije-u-portugalu/810465.aspx> (1.4.2015.)

16. Kaos u Podgorici

<http://www.index.hr/sport/clanak/kaos-u-podgorici-golman-u-bolnici-srbi-i-rusi-ratovali-s-crnogorcima-utakmica-prekinuta/810057.aspx> (17.3.2015.)

17. Damir Bičanić uoči utakmice sa Srbijom

<http://www.jutarnji.hr/bicanic-uoci-srbije---vukovarac-sam--ovakav-se-dvoboj-igra-jednom-u-zivotu--/1002687/> (1.4.2015.)

18. Web stranica *Hrvatskog tjednika*

www.hkv.hr

19. Manjkas, Miljenko: „Domovinski rat počeo je na Maksimiru“. Dokumentarni film. Zagreb. 2014.

20. Pogled. Magazin subotom. Godina 13, broj 602. Novi List. Rijeka. 7.2.2015., „Za civilizaciju nesprenni“, Ladislav Tomičić

21. Sušanj, Marin: *Sportski sadržaj u mreži konteksta*, seminar. 14.6.2013., mentorica: prof. dr. sc. Sanja Puljar D'Alessio. Kolegij: Antropologija televizije

22. Ergić, Ivan: *Profesionalni sport i nacionalizam*. Web časopis- Le monde diplomatique

<http://lemondediplomatique.hr/ivan-ergic-profesionalni-sport-i-nacionalizam/> (2.2.2015)